

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Kukkonen, Tiina Katriina

Title: Uppoudun ja tukehdun : häpeästä kuolemantoiveeseen ja itsemurhaan Aleksis Kiven teksteissä

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Kukkonen, T. K. (2015). Uppoudun ja tukehdun : häpeästä kuolemantoiveeseen ja itsemurhaan Aleksis Kiven teksteissä. *Thanatos*, 4(1), 80-106.
<https://journal.fi/thanatos/article/view/137419>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol.4 1/2015

© Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.

https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2015/6/kukkonen_uppoudun1.pdf

Uppoudun ja tukehdun: Häpeästä kuolemantoiveeseen ja itsemurhaan Aleksis Kiven teksteissä

Tiina Katriina Kukkonen

Jyväskylän yliopisto

Abstract*I will drown and suffocate: from shame to death wish and suicide in the texts of Aleksis Kivi*

The shame-born figures of drowning and suffocation illustrate death wish and suicide in the texts of the 19th century Finnish author Aleksis Kivi. Suffocations by drowning or hanging attract his characters throughout his fictional oeuvre. In tragedies, deviant lives sometimes end in suicide and as forms of death wish, drowning and suffocation also herald other kinds of suicides. The figure of suffocation connects Kivi's texts to the tradition of western literature.

Suicidal tendencies form anomalies to life and lead to textual incoherences. Death wish and suicide challenge delightful trends and interpretations. Death wish during homecoming questions the endurance of hope and joy.

From a psychoanalytic viewpoint death wish is born out of the characters' innermost thoughts and feelings in interpersonal interaction. A rejection by the object of desire or the social environment intensifies shame and exposes one to suicidal tendencies. Kivi's characters prefer suicide to public shame when social support is missing. When suicidal characters identify with others instead of as individuals, their fantasies widen to include other people and take the form of mass suicide or even a demand that Finland commits a collective suicide.

Johdanto

Itsemurhahakuisuus

Tutkin tässä artikkelissa tukehtumisen ja uppoamisen eli veteen hukkumisen kuvastoa, joka muodostaa miltei tutkimattoman osan Aleksis Kiven teksteissä esiintyvistä kuolemantoiveista ja itsemurhista. Tarkastelen uppoamis- ja tukehtumiskuolemantoiveiden muodostumista ja voimistumista psykoanalyttista lukutapaa hyödyntäen: itsemurhahakuisuus voimistuu itsen häpeämisestä ja syyllisyydestä Kiven tekstien pelottavissa, tuhoisiksi koetuissa maailmoissa ja jäykissä yhteisöissä. Ensiksi tutkin kuolemantoiveille ja itsemurhille altistavia syitä. Toiseksi tutkin itsemurhahakuisuuden syvenemistä kohti itsemurhia ja kolmanneksi laajentumista symbioottisiksikin ajatuksiksi joukkoitsemurhista. Neljänneksi tutkin kuolemantoiveiden laajenemista ajatuksiksi Suomen itsemurhasta. Lopuksi tarkastelen kuolemantoiveita kotiinpaluissa.

Käytän kuolemantoiveista, itsemurhayrityksistä ja itsemurhista yhteisnimeä itsemurhahakuisuus. Vaikka Kiven tekstien itsemurhat on aiemminkin havaittu, ne ovat jääneet humoristisuuden ja toiveikkuuden jalkoihin. ”*Seitsemän miehen ...*” ennakkomainoksessa *Kanerwalassa* (Kivi 1866, takakansi) ilmenevä määre ”ilosteleva” ja ruotsinnos ”humoristisk” eli humoristisuus ovat ohjanneet trendinä tutkimusta. Kysyn, rikkooko itsemurhahakuisuus ”ilostelevan” tekstin koherenttiutta. Entä muodostaako itsemurhahakuisuus vaihtoehtotrendin ilostelevalle humoristisuudelle?

Kuolemaa ja itsemurhaa on aiemmin tutkittu pitkälti Kiven elämäkertaa vasten (Tarkiainen 1922, 1923/1915, 1943; Elo 1950; Achté 1982). Tässä artikkelissa kirjailijan elämän tarkastelu jää kuitenkin ulkopuolelle. Kuolemaa tai itsemurhia ovat Kiven tekstejä käyttäen kuvanneet eniten Achté (1982, 190–215), Elo (1950), Kinnunen (2002, 17–64) ja Lehtonen (1934ab), Achté ym. (1989, 91–102) ja Tarkiainen (1922, 165–174). Runsaimmin itsemurhaa on tutkittu tragedioissa *Kullervo* ja *Canzio/Cantsio*¹ sekä runoissa *Ikävyyt* ja *Nuori karhunampuja*.

Aineisto

Aineiston muodostavat uppoamisen ja tukehtumisen kuvat Kiven kertomuksissa *Seitsemän veljestä* ja *Koto ja kahleet*; näytelmissä *Alma*, *Canzio/Cantsio*, *Karkurit*, *Kihlaus*, *Kullervo*, *Leo ja Liina*, *Margareta*, *Nummisuutarit*, *Olviretki Schleusingenissa*; ja runoissa *Atalanta* ja *Kontiolan kaski*. *Almalla* tarkoitan näytelmäkirjoitusta, en *Alma*-runoa, jossa kalma vie äidin jälkeen Almankin, mutta itsemurha-aikeista ei kerrota. Upoamisen ja tukehtumisen kuvia kontekstualisoivat myös näytelmät *Lea* ja *Kihlaus* ja runot *Härkä-Tuomo/Tuomo*, *Pohjatuuli*, *Myrsky* ja *Suomenmaa* toisintoineen.²

Kiven teksteissä toteutuu kymmenisen itsemurhaa, joista *Kullervon* Ainikki ja *Margaretan* Anian uppoutuvat kuolemaan. Koskeen heittäytyvän Ainikin itsemurha on yksiselitteinen: hän kertoo aikeensa, tarkoituksellinen teko havaitaan, eikä häntä pelasteta. Osa itsemurhista jää tulkinnallisiksi: itsemurhatarkoituksessa sotaan uppoamaan rientävän *Margaretan*

¹ Kiveltä on säilynyt kaksi saman näytelmän käsikirjoitusta, joisten toisen päähenkilö on Canzio ja toisen Cantsio. Molemmista puuttuu osia, ja jotkut osat ovat toisessa laajemmat kuin toisessa. Artikkelissa viittaus *Canzio* merkitsee, että lainaus on käsikirjoituksesta *Canzio*, ja viittaus *Cantsio*, että lainaus on käsikirjoituksesta *Cantsio*.

² Useimmat Kivi-lainaukset ovat sivunumeroimattoman *Aleksis Kivi korpuksen* (SKS 2013) litteroiduista käsikirjoitusten ja varhaispainosten katkelmista. Korpuksen *Leo ja liinan* korjaan *Leo ja Liinaksi*. Vuorosanojen puhujat yhdenmukaistan kapiteeleita, lisäksi puuttuvat sanavälit ”_” ja rivinvaihdot ”/”. Täydennän Kivi-lainauksia käsikirjoitusvalokuvista [*] (neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo) ja Kiven varhaisista julkaisuista.

Anianin kuolemaa ei kuvata; *Karkureiden* myrkyttyäytyvä Elma kuolee selittämättömästi ystävien korvattua myrkytysunijoomalla. Sen sijaan *Seitsemän veljeks*en hirttäytyvä Simeoni pelastetaan. Ajatuksina ja tuntemuksina uppoutuminen ja tukehtuminen edeltävät yleensä muitakin itsemurhatapoja.

Kiven teksteissä itsemurhan tekevät Nuorukainen (*Nuori karhunampuja/Ensimmäinen lempi*); Ainikki, Kalervo, Kullervo (*Kullervo*); Atalantta, Katri+³ (*Atalantta*), Anian+ (*Margareta*); Elma+, Tyko+ (*Karkurit*); Canzio (*Canzio/Cantsio*), Rachel (*Canzio*), Marcia (*Canzio/Cantsio*), linnanherra (*Seitsemän veljestä*). Itsetuhoisista ajatuksista seuraa kuolema itsemurhateotta: Eriika (*Eriika*), Kalervon emäntä (*Kullervo*); Elma+, Tyko (*Karkurit*); Katri+ (*Atalantta*), Rachel (*Cantsio*); impi (*Eksynyt impi*); äiti (*Äiti ja lapsi*); minä (*Ikävyy*); impi (*Torin kello/Impi iltana*); Alma+, (*Alma-runo*); Härkä-Tuomo+/Tuomo+ (*Härkä-Tuomo/Tuomo*). Simeoni pelastetaan hirttäytymisyriytyksestä ja kuolemaa rukoileva Kalvea impi pelastetaan taivaaseen (*Seitsemän veljestä*). Mauno ja Martti (*Karkurit*), Tommi (*Kontiolan kaski*), Margareta (*Margareta*) ja Lauri, Simeoni, Juhani, Tuomas+ (*Seitsemän veljestä*) sekä kalvea impi (*Seitsemän veljestä*) suunnittelevat tai toivovat kuolemaa kuitenkin eloon jääden. Unenaikaisista itsetuhoisista ajatuksista ja kuolemasta eloon heräävät runoissa impi (*Eksynyt impi*), minä (*Uneksuminen toisintoineen*), impi (*Immen unelma*), impi+ (*Pilvilaiva*) ja impi+ (*Oli mulla kulta kaunoinen*).

Teoria ja keskeiset käsitteet

Achté ja Elo tutkivat Kiven teosten ja kirjailijan yhteyttä psykoanalyttisestä näkökulmasta. Tässä artikkelissa hyödynnän psykoanalyttistä näkökulmaa Kiven tekstien itsemurhahakuisuuteen. Ensiksi tutkin häpeän voimistumista yksilön minän kehityksessä ja altistumisessa vuorovaikutukselle: minä ennakoit torjuvaa peilausta. Häpeäkokemuksia muodostuu varhaisvuorovaikutuksen kohtaamattomuudessa: itseltä puuttuu peilaavaa hyväksyntää. (Ks. Mahler et al. 1989; Kohut 2011; Ikonen & Rechar 1994.) Itsemurha mahdollistuu aiemmin ulospäin suuntautuneen vihan kääntyessä sisäänpäin riittävän heikkoon egoon (Freud 2005, 167–168). Häpeän kasvaessa hallitsemattomaksi yksilö toivoo katoavansa elämästä jälkiä jättämättä ja kuolevansa, esimerkiksi katoavansa maan alle tai uppoutuvansa veteen (ks. Ikonen & Rechar 1994). Freudin (1993, 94–99) kuvaama voimistuva kuolemanvietti hiljentää elämänhalua pysähdyttääkseen sen vaihtoehtoisin tavoin. Itsemurha vie kuolemaan enenaikaisesti, vaikka fyysisistä elinkykyä olisikin.

Toiseksi hyödynnän psykoanalyttistä lukutapaa symbioottiseen vuorovaikutukseen. Ihmisen varhaisvuosia käsitellessään Mahler et al. (1989, 8) kuvaa symbioosia äidin ja pienen lapsen psyykeidenvälisenä eriytymättömyytenä. Yhteensulautuvasta symbioottisuudesta kertoo Freud (2005, 162) aikuisena rakastettuna, joka ”on [-] valssattu kiinni omaan egoon”. *Nummisuutareiden* Eskosta hääpuolisot yhdistyisivät eriytymättömästi:

[--]että_kohta olen yhtä kanssas, [--], minä tulen sinuksi ja sinä minuksi, [--], Esko on Kreetta ja Kreetta on Esko; ja kutsukoot meitä sitten joko Eskokreetaksi eli Kreettaeskoksi. (Nummisuutarit)

Eskokreetta eli Kreettaesko olisi kuin Aristofaneen jakamaton alkuihminen, ”miesnainen”, tai hänestä kahdeksi halkaistuina rakastuneina yhteenkietoutuvat ihmispuolikkaat (Platon 1999, 102–106). Freud (1993, 114–115) tulkitsee tämän myytin viettitarpeeksi palautua aiempaan. Myytti soveltuu Kiven henkilöiden taipumukseen samaistaa symbioottisesti itsensä ja toisen ajatukset, tahdon ja teot: toiselta odotetaan samanlaisia valintoja tai uhraudutaan itse toisen luultujen toiveiden vuoksi. Kun toinen käyttäytyykin uhrauksen vastaisesti (*Canzio/Cantsio, Karkurit, Nummisuutarit*,

³ + merkitsee tässä tulkinnallisuutta.

Margareta), epätoivo valtaa mielen. Symbioottisuus ilmenee tuonnempana artikkelissa itsemurhatoiveiden laajentumisessa ajatuksiksi joukkoitsemurhasta ja kansan itsemurhasta Kiven teksteissä.

Hengettämyys hengittämättömyytenä ilmenee Kiven teksteissä tukehtumisena: kyvyttömyytenä ilman hengittämiseen tai aktiivisena hirttäytymisenä, tai veteen uppoamisena. Kiven teksteissä hukkuminen ei liity veteen vaan merkitsee fyysistä tai psyykkistä katoamista, hukkaan joutumista: Iivari on ”hukassa!” (*Nummisuutarit*) tuhlattuaan rahat, pelätessään ja näytellessään; Jooseppi kuvaa kositun ja torjutun Aapelin psyykkistä hätää: ”Oi itkun päivä! Katsokas kuinka mestarini silmät mulkoilee. Hän on hukassa” (*Kihlaus*). Homonymina hukka merkitsee sutta, mutta ilmaisu ”Kaikki menköön suren suuhun” (*Olviretki Schleusingenissa*) palaa hukkaan joutumiseen. Hukkuminen kertoo usein kuolemanvaarasta, ei suoraan itsemurhatoiveista. Hukkaan joutuminen merkitsee myös epätoivoa turhasta kuolemasta: Timon uhkarohkeus karhunpyynnissä uhkaa ”hukuttaa tässä miesten henkiä” (*Seitsemän veljestä*). Katoamista muutoin kuin uppoutumisena ei tässä artikkelissa käsitellä.

Kiven teksteistä käytän lähteen mukaista upottautumista veteen hukuttautumisesta. Silloin kun muut lähteet käyttävät hukuttautumissanaa uppoutumisen synonyymina, olen säilyttänyt lähteen mukaisen sanan. Hirttäytyminen ja hukuttautuminen veteen olivat 1800-luvun Suomessa yleisimmät itsemurhatavat (Saelan 1983/1864). Uppoutuminen ja hirttäytymällä tukehtuminen ovat voineet kulkeutua Kiven teksteihin yhteiskunnan lisäksi useista kirjallisista lähteistä. Holbergin (1966) teksteissä 1700-luvulta hirttäytymisuhat toistuvat. *Bibliassa* (1776) veteen hukkuminen tarkoittaa uppoamista, vajoamista; toisinaan hengellistäkin hukkumista.⁴ *Kalevalassa* (1849) uppoaminen ja upottaminen kertovat vajoamisesta veteen tai suohon. Homeros (1919) kuvaa *Iliassa* tahdonvastaista uppoamisvaaraa elolliseen virtaan.

Menetelmät

Artikkeli kuuluu empiiriseen, tekstilähtöiseen ja intertekstuaaliseen kirjallisuudentutkimukseen. Vertaan Kiven tekstien uppoutumis- ja tukehtumiskuvien yhtäläisyyksiä, eroja ja trendejä. Vertaan itsemurhahakuisuutta tutkimuksen kuolema-aiheisiin havaintoihin ja iloisuutta korostaviin tulkintalinjoihin.

Metonymiassa jokin korvataan viittaussuhdekohteella, metaforassa ajatellaan toisen termin, koetaan ja ymmärretään toisen avulla. Pohjimmiltaan metaforiset käsitteet johdannaisine kielellisine ilmaisuineen vaikuttavat soveltuvan Kiven teksteihin. Lakoff ja Johnson korostavat metaforien keskinäistä koherenttiutta. (Lakoff & Johnson 1984, 3–36.) Katsottaessa itsemurhaa elämän anomaliana herää kysymys Kiven tekstien uppoamisen ja tukehtumisen metaforien johdonmukaisuudesta tai ristiriitaisuudesta keskenään ja muuhun maailmankuvaan.

⁴ Kiven kerrotaan kuulleen lapsuudessaan *Raamatun* kertomuksia (Aspelin, sit. Lehtonen 1931, 263), joten käytän yhtä varhaisemmista painoksista *Biblia* (1776).

Itsemurhahakuisuuteen altistavat syyt

Uppottava maailma ja kuolemanpelko

Kiven teksteissä ensiksikin maailman pelottavuus ja vaarallisuus altistaa itsemurhaan. Toiseksi sisäinen häpeä ja epävarman itsen paljastaminen uppottavat itsemurha-ajatuksiin. Kolmanneksi riutumuksen, itkun ja surun kaltaiset tunteet eivät yksin aiheuta itsemurhaan, mutta altistavat itsemurhalle. Neljänneksi ideaali surumielisestä onnesta altistaa itsemurhiin.

Ensiksikin uppottavassa maailmassa kulkija voi yllättäen vajota loukkoon, kadota tai tuhoutua. Onnellisena hetkenäkin *Nummisuutarien* Topias kertoo maan olevan ”soppia ja solia täynnä, joissa pian masennetaan mies.” Madot kaivavat maata aukkoiseksi. *Karkureissa* (1867, 195) Mauno valittaa tyttärensä kuolemaa nähden hänet ”matojen/ Ja tuonen-toukkain saaliina.” Kuollut on matojen ruokaa.

Vesi täyttää maan aukkoja uppottaviksi, pohjattomiksikin kuiluiksi. Kuolemanvaarat toistuvat henkilöiden elämässä ja uskomuksissa. *Seitsemän veljeks*en huoleton Timokin saa vaimonsa Ullan pelkäämään Timon tukehtumista uppoutuen: ”ehkä on hän_vimmoissansa viskannut itsensä Nummenniitun pohjattomaan lähteeseen”; tai hirttäytymällä: ”Kentiesi on hän mennyt, hurja, hirteen” – hengissäkin hän saattaisi paleltua: ”tai on hän nukkunut metsään, ja varmaan nyt palelluttaa itseltänsä nenät, kynnet ja kääpät, se poloinen poika”. Ahlqvistin (sit. Lehtonen 1931, 303–304) epäloogisena pitämässä *Seitsemän veljeks*en härkien lammen ylityksessä sekoittuu kaksi kuvaa: Taula-Matin kertomus kaulaa myöten uppottavilta Pohjolan rämeiltä ja pako matalan vesilammin yli Hiidenkivelle.

Vesistöjen uppottavuudesta kertoo elämän vertautuminen vaaralliseen merimatkaan ”elämän petolliselle merelle” (*Canzio/Cantsio*⁵). Upoamisvaarautus laajenee vesistöjen ulkopuolellekin: Rachel pelkää pikkuvelilapsensa Canzion uponneen kotimatallaan: ”Ellei niellyt häntä kavala meri”, vaikka Rachelin Canziolle järjestämä morsian Mariamne huomauttaa maamatkasta (*Cantsio*). Näytelmässä Alma pelkää veljensä uponneen ”hautaan” meren kylmiin syvyyksiin, sulhasensa jättäneen ja isoisänsä purjehtivan kuolemanvaaraan. Näytellyillä suru-uutisilla läheiset täydellistäisivät Alman onnen surusävyisiksi, mutta altistavatkin hänet itsemurha-ajatuksille. (*Alma*) Kuitenkin korostaessaan Almaa ”onnellisenä” ja ”voittamattoman tyynenä” Koskimies (1974, 232) sivuuttaa itsemurha-ajatukset.

Häpeä

Toisekseen psykoanalyttisessa teoriassa kuvataan henkilön sisäisen itsen muodostuvan vähitellen hyväksyvässä vuorovaikutuksessa. Peilaavan hyväksynnän puuttuessa häpeä nousee esiin aikuisenakin. (Mahler et al. 1989, 61-63; Ikonen & Rechar 1994.) Ihmisen samanaikaisesti yllyttäessä ja hillitessä voimiaan toimintakyky ”halvaantuu” tilapäisesti. Äärimmillään häpeä johtaa mielenenergian menetykseen, tyhjyyteen ja itsen kuolleeksi kokemiseen. (Kohut 2011, 632–655.) Kohutin (2011, 645) kuvaama peilaavan hyväksynnän ja ihailun tarve soveltuu *Leon ja Liinan* Leoon, joka vastarakkautta jäädessään suunnittelee pakenevansa ja kokee henkistä kuolemaa. Hän peittää häpeäntunteitaan ihailuun ja kunnioitukseen. Tällaista Ikonen & Rechar (1994) kuvaavat häpeänjälkeiseksi liialliseksi yritykseksi parantaa itsetuntoa. Aché (1982, 216) mieltää Leon sylliseksi tunteistaan Liinaan. Freud (2005, 159–161) näkee

⁵ Aleksis Kivi *korpuksessa* (2013) erheellisesti Seitsemän veljestä.

arvottomuudentunteet, itsesyytökset ja rangaistuksen odotuksen melankolisina, mikä soveltuu Leon rangaistuksen- ja kuolemanodotukseen:

Mutta minä tein sen ja ihastuen katsahdin häneen, onneton, ja tämä oli syntini, jonka rangaistus nyt mun kauas karkoittaa [--] Oi! vietänpä sydämeni kuolinjuhlaa, ankaran vallitsijani kolkossa temppelissä_ seisoen seppelöitynä uhrina sen alttarilla. (Leo ja Liina)

Leo ja Liinan Anton lupaa säilyttää Leon salaisuuden rakkaudesta Liinaan ”kuin haudattuna valtameren syliin,” jonka yli Leo purjehtisi. Sydämen vaipuminen valtameren unohdukseen ei ole pelkästään symbolinen Leolle meren yli Etelä-Amerikkaan tarjoutuneen muuton vuoksi. Leolle valtameri rinnastuu unohdukseen, ehkä *Olviretki Schleusingenissakin* häivähtävään Okeanokseen:

– Pois kauas tästä! Tule, aava valta-meri, ja viileytä sydämeni kuume! Ole unohdukseni virta! (Leo ja Liina)

Ikonen & Rechar (1994) kuvaavat häpeää ”sisäiseksi romahdukseksi”, jota paikkaava raivo voi suuntautua sisään- tai ulospäin. Usea Kiven vastarakkauden puutteessa tai väkivallassa kaiken menettänyt henkilö haluaisi passiivisessa itsemurhatoiveessaan tuhota itsensä lisäksi maailman, tai jäädä yksinään elämään. Häpeä saattaa muodostaa avaimen Kiven tekstien tuhokuviin. Leon häpeä rakkaudentunteiden ehkä paljastuttua ja elämän turhaksi kokeminen johtavat tuhokuvaan:

Leo. Iske alas, sinä taivaan nuoli, ja polta jo maapallomme karreksi, ett’ei enään kauemmin täällä luetella hulluuksia hulluin ihmisten! Kaikki olkoon tuhka ja tomu! (Leo ja Liina)

Sekä Leo että Liina miettivät häveten rakkautensa tunnustamista altistaessaan itsensä torjunnalle ja itsen menetykselle. Rakkauden kertominen tiedotta myönteisesti peilaavasta vastaanotosta johtaa Leon itsemurha-ajatuksiin:

*Leo. Oi, hiipti nyt pieninkin kuiskaus asiasta hänen, hänen korvaansa – haa!/[--]/
Leo. Minä murhaisin itseni! (Leo ja Liina)*

Liina, ”iäisyyden tytär”, vaatii ihailua. Hän vastustaa tunteidensa tunnustamista itselleenkin kokien rakkaudentunteensa hämmentäväksi ja vaarallisiksi kuin maanjäristystä seuraava tsunamiaalto, ”kuuma laine” (Ibid.). Uppoutumiskuvana nousee Liinan sisimmästä:

[--]– Näin riehuu, telmää povessani tuonne tänne taistelo kuin maan järistessä merenrannan kuuma laine. Oi, en ymmärrä! [--] Mene jo, aatos nurja, mieleton ja halpa, mene kauas, kätke itses vuorten alle! [--] (Leo ja Liina)

Liina haluaisi uppoutua kosken pyörteisiin rakkaudentunnustustaan häpeissään piiloutuen. Vajoaminen ja piiloutuminen ovat tyypillisiä häpeäaiheisia kuvia (Ikonen & Rechar 1994). Aché (1982, 216) tulkitsee Liinan miettävän itsemurhaa. Aikuisen Liinan itseään vähättelevä ”lapsi katala” muistuttaa Kalevalasta, joissa henkilöt hämmentyvät ja soimaavat tekojaan tai kohtaloaan. Väinämöinen esittelee itseään katalaksi: ”tuskin tunnen itsekkänä” (Kalevala, 7. runo).

Lakoffin ja Johnsonin (1984, 14–19) mukaan orientaatiometaforat muodostuvat ihmisen hahmottaessa kehonsa avulla suuntia esimerkiksi ylös ja alas. Orientaatiometafora ilmenee *Leo ja Liinassa* uppoutumiskuvana alas vesien syvyyskuviin kuolemaan. Tarkiainen (1923, 398) kuvaa *Leon ja Liinan* siirtymänä ”kuolettavasta tyhjyydestä” onneen ”vastarakkauden” myötä. Tunteiden paljastuminen vastavuoroisiksi muuntaa uppoutumisaikheet symbolisiksi, samalla orientaatiometafora alas vaihtuu Lakoffin ja Johnsonin (1984) käsittein säiliömetaforaan: rakkaan helmoista muodostuu

uppoutumispaikka, säiliö (*Leo ja Liina; Lea*). Kun *Leassa* Aaron mieltää haudakseen ”jonka helmaan waiwun”, *Leo ja Liinan* rakastavien ykseydessä Leon helmat edustavat turvallista tilaa, symbioottista äitiä:

Liina. (Temmoilee, kääntäen hänen kasvonsa). Me onnettomat, mitä olemme tehneet! Minä kuolen häiriöstä, häpeästä, menen upottamaan itseni alas pyörteen syvyyteen tuolla, minä lapsi katala!

Leo. Upotat itses!

Liina. Sinun helmas syvyyteen. (Kääntyen äkkiin hänen puoleensa ja painaen otsansa vasten hänen rintaansa). (Leo ja Liina)

Rakkautentunnustuksen julkistuminen punehduttaa (ks. Kohut 2011, 655) Leon ja Liinan: muiden läheistyessä Leo pakenisi etäämmälle:

Liina. [--] vaan tomuisen maamme pahteessa häpee ja hohtaa sun jumalattares tässä. [--] (Leo ja Liina)

Leo. [--] nyt punehdun kovin; istua tässä rinnallas heidän lähetessään! (ibid.)

Mielen tulvan ylittäessä realiteeteista tietoisien egon tasapainotuskyvyn seuraa halvaannuttavaa voimattomuutta ja voimakasta narsistista raivoa ja häpeää, ja henkilö kaipaa alituisesti hyväksyvää peilausta tai ihailevan samaistumisen kohdetta, Kohut (2011, 620–45) katsoo.

Leon asema Liinan kasvattivelilapsena sävyttää rakkauden lievästi kielletyksi. Elo (1950, 242–243) pitää kasvattisisarusten ja sisarten rakkautta kulttuurisesti poikkeuksellisenä. Muut sukulaissuhteet eivät hävettäne parisuhteessa, koska Paulin ja Hannan tai Eskon ja Jaanan kasvattisisaruus tai Elman ja Tykon serkkuisuus eivät häiritse heitä. (*Leo ja Liina, Karkurit, Nummisuutarit.*) Kuitenkin biologinen sisaruus johtaa insestikontekstiin: elämänhalunsa menettänyt Ainikki uppoutuu kosken pyörteeseen häveten kielletyksi paljastunutta seksuaalisuhdettaan veljeensä, hän ennakoï äitinsäkin kuolevan suruun. Ainikki ei häpeä raiskausta – johon ei Kiven teksteissä vihjata Kullervon itseään syyllistävän puheen ulkopuolella. Freudilaisittain (2005, 163) Ainikki ei ilmaise vihaa ulospäin vaan kääntää sen itseään kohtaan:

Ainikki. Murheesta emoni kuolee, mutta ennen häntä toki on tyttärensä Kalman maassa. [--], että kuollut olen ja makaan aaltojen alla, ja päätyköön heidän murheensa siihen. Muuta mitä tapahtunut on, et heille kertoa mahda, jos se kätkä taitaan, sillä sydämeni on kuolemaan sairastunut. (Kullervo)

Uppoamiskuvien vesipyörteet ja -kurimukset suppenevat ympyröiksi tai spiraaleiksi. ”Tyttärenne Ainikki, joka eksynyt oli, itsensä vihasen kosken kuohuun viskasi, ja nieli hänen ahne pyörre,” (*Kullervo*) kertoo Kullervo kuvaten kosken elollisena ja tuntevana: vihaisena, ahneena ja nielevänä ihmissyöjänä, joka vertautuu Kalevalassa matkaan Pohjolaan ”miesten syöjille sijoille,/urosten upottajille” (*Kullervo, Kalevala*, runot 10, 18, 42). Ihmissyöjäkoski ilmenee vain Ainikin kielletyn seksuaalisen kumppanin Kullervon puheessa (*Kullervo*). 1800-luvun brittiläisessä kirjallisuudessa elollistuvan veden uhriksi joutuminen kertoo hukuttautujan paheellisenä kielletystä seksuaalisuudesta (Cregan-Reid, 2005). Vaikka seksualisoiva tulkinta soveltuu Kullervon ajatuksiin, varovaisuutta tulkintaan tuovat esimerkiksi *Iliian* vedet, joka nielevät sotilaita heitä seksualisoimatta (Homeros 1919, 123-157). Koskea elollistavat ja ihmiseen lähentävät metaforat heijastavat menetystä. Ruumis jää syvyyksiin. (*Kullervo*.) Ainoastaan *Kihlauksen* maailmanloppukuvassa veden kuvataan luovuttavan kuolleensa. Kiven teksteissä itsemurhan häpeällisyys tai sankarillisuus vaihtelevat, kuten Janín (2014) kuvaamissa kulttuurisissa suhtautumisissa itsemurhaan. Sisar Kelmä torjuu ajatuksen Ainikin itsemurhasta: ”Hän uponnut on, vaan ei itsensä upottanut.” (*Kullervo*.)

Alma-näytelmän symbolisissa kuolemantoiveissaan tunteiden jyrkän teellä sulhasensa ja sukulaisiaan menetetyiksi luuleva *Alma* mieltää ehkä pyörtyvänsä nielevään ja hautaavaan kuolemaan:

Alma. Pyörtyvänä vuoren jyrkällä mä seison, Ja mun joko nielee hirvittävä hauta, Tahi ottavat mua helmaans enkelit!
[--] (*Alma*)

Alman itsemurhahakuisuus ilmenee selvästi. Kuten Holbergin (1966, 371) *Lapsensajaisten* Corfitzin hirttäytymis- ja hukuttautumistarve poistuu hänen puolisostaan tuntemansa epäluulonsa hälventyessä, myös Alman epätoivo poistuu läheistensä läsnäoloon ja rakkauteen (*Alma*).

Cantsion symbioottinen ”sisär-äitinsä” ja ”äiti-sisärensä” Rachel kertoo joustamattomien perhesuhteiden rikkoontuessa pyörtyvästä tunteistaan symbolisen kosken luona:

Rachel. Enhän tiedä mitä haastelen ja teen, koska seison vahtovassa, jyrisevässä koskessa ja pyörtyen katselen kuinka rantojen metsät ja vuoret siirtyy. Huu! [--] (Cantsio)

Mielikuvansa särkyessä Rachel sairastuu odottamaan kuolemaa. Pidemmälle kuin Almaan, Racheliin soveltuu Freudin (2005, 167) kuvaus ylivoimaiseen vaaraan joutuvan ja suojaavan rakkauden menettävän aikuisen kuolemankokemuksesta, joka pohjautuu lapsen eroahdistukseen. Aché (1982, 212) kuvaa Rachelin sairastumista psykoottiseksi, kun taas Tarkiainen mieltää Rachelin sairastumisen synkkyuden vierasvaikutteeksi Shakespearelta. Vaikka Tarkiainen katsoo Canzion intohimon Canzion ja Marcian itsemurhiin johtavan tuhon syyksi, hän tulkitsee itsemurhahakuisuutta lieventäen *Canzion* olevan ”aito romanttinen” ja ”ohut kangastuskuva”. (Tarkiainen 1923, 145–146, 400–411.)

Cantsio/Canzion ryöväriruhtinatar Flaminian näytelty uppoutuminen vertautuu Ainikin uppoutumiseen ja Liinan koskeen upottautumisaikeseen, kuitenkin heidän häpeäreaktionsa eroavat. Kun Liinan ja Ainikin uppoutumisaikheet ilmentävät häpeää, julkea häpeän kieltävä Flaminia näyttelee omaksuakseen identiteetin Marciana:

Angelo. Kaunis Flaminia on vimmoissansa upottanut itsensä; niin luullaan yleisesti. Onhan löyty meren rannalta hänen hattunsa ja huiwinsa, aaltoin heittäminä maalle. (Cantsio)

Claudio. Teidän onneksenne uskotaan te kuolleeeksi, upponeeksi mereen. (Cantsio)

Flaminia/Marciaan soveltuukin Ikosen & Recharin (1994) kuvaama häpeän välttely julkeudella. Itsemurhaan Marcia päätyy kuolemanrangaistuksen uhatessa, minkä Tarkiainen (1923, 401) toteaa Marcian heittäytymisenä kalliolta. Näyttävät kalliolta hyppäävien itsemurhat kuuluvat romanttiseen kuvastoon, katsoo Saelan (1983) kuvaten ihmisten sen sijaan pyrkivän hukuttautumaan huomaamattomasti. Pyörtyvyys ja kalliolta heittäytyminen itsemurhaan vertautuu Alman ajatuksiin ja Ainikin itsemurhaan, kuitenkin Marcia runnoutuu kuivalle rannalle. (*Alma, Canzio, Kullervo.*) Kohut (2011, 531, 629–657) kuvaa yhtenä itsemurhan toteuttamiseen yltävänä syynä narsistisesti haavoittuneen itsetunnon reaktiivista raivoa: vihainen kostosta iloitseva ihminen ei välitä elämästään. Myös *Karkureiden* Elma tarvitsee raivoa kiihtymystä itsemurhaan ryhtyäkseen. Isältä tyttärelle siirtynyt myrkkypullo kertoo pitkittyneistä kuolemantoiveista, jotka nyt saavat pontta toteutuakseen:

–Hän, se katala, nyt vimmoissansa riehuu ja etsii myrkkypulloansa, jonka hän jo kauan aikaa on pitänyt varalla. (Karkurit)

Muita altistavia tunnetiloja

Kolmanneksi riutumus, itku ja suru johtavat harvoin välittömästi itsemurhaan. *Ikävyy*s-runon yhteydessä Tarkiainen (1922, 168–169) kokoaa syksyn, illan ja rakkaan odotuksen riutumuskuvia. Saarimaa kuvailee Kiven riutumusta romanttisena ikävänä luonnonkuvauksissa ja rakkauden tai ”ylimaallisen” tavoittelussa. Toisaalta ”illan riutumus” liittyy ”synkän, kolkon ikävyyden” myötä *Ikävyy*s-runoon, jonka Saarimaa tulkitsee ”lohduttomana” pyrkimyksenä ”äännettömään tyhjyyteen”. (Saarimaa 1916, 1922a.) Riutumuksen merkitykseen itsemurhahakuisuudessa palataan tässä artikkelissa myöhemmin kotiinpaluu-luvussa. Lehtosesta (1934a, 79–113) Kivelle ominaiseen ikävyyteen liittyvät melankolinen mielensynkeys, alakulo ja murhe. Elost (1950, 247) epätoivo ja Koskenniemenestä (1934, 201) ”synkkä, elämää kieltävä tunne, tyhjyyden toivotus” paljastuvat *Ikävyy*s-runossa. Silti Tarkiaisesta (1923, 366) ja Koskimiehestä (1974, 135–136) *Ikävyy*s ja *Sydämeni laulu* olisivat synkkiä poikkeuksia Kiven valoisassa runoudessa. Kinnusesta (2002, 52) kuolemaa ei *Sydämeni laulu* ja Simeonin itsemurhayritystä enempää *Seitsemässä veljeksessä* toivottaisi. Näin kuolemaa ja itsemurhahakuisuutta on havainnoissa usein vähätelty.

Mielensynkeys liitettiin lääketieteen melankoliaan (Koskimies 1974, 137), jota nykyisin vastannee masennus tai depressio. Depressiivisyys ei yksin selitä itsemurhaa, Aché (1982, 206) korostaa. Freudista (2005, 160–168) ulkoisen kohteen menetyksestä voi seurata sekä murhetta että melankoliaa, mutta melankoliassa itsetunnon vaurioitumista seuraa itsemurhavaara. Kuitenkin semanttisesti Kiven teksteissä ’masentuminen’ merkitsee liiallisen laantumista tai lannistumista: lähtötasosta riippuu, viekö masentuminen lähelle kuolemaa. Kun myrsky ”masentuvi” laantuessaan (*Myrsky*), tuli ja tuulet masentuvat (*Kontiolan kaski*): luonto rauhoittuu. Sosiaalisesti ”kompahimon” masentaminen rauhoittaa (*Seitsemän veljestä*).

Itku ilmaisee ristiriitaa tai liikutusta. Iloista itkua ilmenee pitkän odotuksen ja ehkä epätoivon jälkeisessä onnessa. Itku ja nauru voivat sekoittua. Usein itku kertoo lannistumisesta: surusta, itsen häpeästä, uupumuksesta, toivottomuudesta tai katkeruudesta. *Kullervon* Ainikki itkee veden termein, itku junnaa korostuksella alkavissa toistoissa ja askeleissa taaksepäin. Hitaasti Ainikki siirtyy seuraaviin havaintoihin ja elämän jättämiseen:

Nyt itkeä tahtoisin helmani täyteen, mutta tämä murhe ei lievi eikä kyynel juokse, ei juokse, vaan lähteensä jäätyy, ei jäädy, ei jäädy, vaan polttaa, povessani polttaa, kuin vihainen liekki, ja parempi eloa kuolo nyt on. (Kullervo, alleviivaukset kirjoittajan)

Itku purkautuu kyynelnesteenä ”lähteestä” kuvautuen ”virraksi”, vesimielikuvaa voimistaa hyrskähtely tai hyrskyntä aaltojen tapaan. Puolisoaan Timoa hätääntyneenä odottava Ulla ”hyrskähti pian katkeraan itkuun” (*Seitsemän veljestä*). Suruun, riutumukseen ja kuolemanodotuksiin tai -toiveisiin konnotoiva itku altistaa itsemurhalle ja liittyy uppoamiskuviin.

Neljänneksi ”onnen-autuas” tai ”onni-autuas” eli vastakohtien rakkauden ja murheen samanaikaisuus ja kuolinhetkellä täydellistyvä onni vaikuttaa normatiiviselta ihanteelta Kiven teksteissä. Ihanne johtaa itsemurhahakuisuuteen muutoin onnellisissakin kohdissa. *Karkureiden* (1867, 161) Elman samanaikaiset ”rakkaus ja murhe” sävyttävät Elman itsemurhahakuisessa surumielisyydessä ”onni-autuaaksi” Tykon ihastusta syventäen:

K kaikki, kaikki, / Mit’ onnen-autuaaksi sanotaan / Hän olennossaan yhdistävään näkyi. / Hänen huulillansa rakkaus ja murhe / On pannut makeuden salaisen. (Karkurit)

Seitsemässä veljeksessä surmattujen rakastavien silmät vertautuvat taivaan kynttilöiden valoon säteillössään ”onnen-
autuaasti”. Lehtonen (1934c) mainitsee *Kontiolan kaskan* Annan hymyilyn ”onni-autuaana” yhdistämättä sitä suruun.
Kuitenkin Annan ilmiäsu kumpuaa surun sävyttämästä onnesta uudelleen heränneet kihlajaistoiveet mielessään ihaillen
kauniinvaarallista tulimerta, jonka lannistaakseen Tommi huhkii kuolemanvaarassa. (*Kontiolan kaski*⁶) Onni-autuudesta
kertonee myös *Koto ja kahleiden* Eerikin vaimon tukahduttava ilo koko perheen jälleennäkemisestä. Onni-autuuteen
palataan artikkelin kotiinpaluu-luvussa.

Tukahduttavien kuolemantoiveiden vahvistuminen

Kiven tekstien hengittämisen ja sen vastakohtan tukahtumisen kuviin soveltuvat Lakoffin ja Johnsonin (1984, 14–19)
orientaatiometaforat. Hengittäminen ilmenee Kiven teksteissä länsimaisittain tahdollisena elollisuutta, vapautta,
romanttistakin toiveikkuutta, tai taivaallistakin elämää kuvastaen. Hengittäminen näyttäytyy pinnalle uimisena ja
vaeltamisena raikkaissa pohjoistuulissa Pohjolaan. Karri (1952) kokee Kiven runojen ”pohjoisen maailman” ”vapauden
ja onnellisuuden toivemaana” ja ”kaukaisena, kaihattuna toivonmaana”, ja Lehtonen (1922b, 88–90) korostaa
nuorukaisen ”*Pohjatuulen* vastavirrassa melkeinpä ruumiillisesti tunnettavana vapautumisena ja keventymisenä” ja
Pohjolaan suuntautuvaa katsetta. *Pohjatuulen* nuorukainen lähestyy rakastettuaan ylhäällä pohjoisessa eli pohjassa.
Lyhyenä *Pohjatuuli*-runo säilyttää toiveikkuuden, *Pohjatuulen* nuorukainen osaa uida ja hengittää vesimäisessä ”vastavirrassa
pohjatuulen” myrskyt voittaen ja myrskytuulesta nauttien:

*Ulos kohden pohjaa nuorukainen lähtee/ Hurjaan myrskyyn. Rintansa hän kohottaavi,/ Nielleskellen tuulen (ilman)
viileätä virtaa / (Pohjatuuli⁷)*

Pohjatuulessa tuuli ja vesi vertautuvat toisiinsa ja vaihtelevat muotoaan, nuorukainen vertautuu haueksi. Kiduksillaan kala
hengittää vedessä, jossa ihminen uppoaisi kuolemaan:

*Nielleskellen tuulen (ilman) viileätä virtaa / Kuni hauki veden väljän aaltoa nielee / Koska pahteheesta pataman hän
pääsee. (Pohjatuuli*)*

Pohjatuulen haukeen vertautuva matkaava nuorukainen muistuttaa Pohjolamatkallaan joen muotoaan vaihtelevana
kalana, haukenakin ylittävää Väinämöistä, joka ”Meni haukina merehen,/ siikana silajoelle,/ pian uipi salmen poikki”
(Kalevala, 49. runo). Antiikin tarinoissa usein meritaustainen muodonvaihtelija muuttaa muotoaan omaehtoisesti,
tilapäisesti, ja toistuvasti (Forbes Irving 1990, 171–197), vastaavasti *Pohjatuulen* nuorukaisenkin muodonvaihdos ilmaisee
sosiaalisspatiaalista siirtymää kohti ihastuksen kotia. Myöhempi Siljon *Vastavirtaan*-runon mereltä tunteita ja Pohjaa
Pohjolana kohti uiva inhimillisesti kuvattu lohki muistuttaa *Pohjatuulen* haukinuorukaista. *Pohjatuulen* nuorukaista
vastaavasti Siljon mereltä matkaan lähtenyt ”vetten urho” kiirehtii valoistuvaan pohjolaan, ”Pohjaa kohti”. (Siljo 1999,
193–195.) Kuten Kiven nuorukaiset, lohki palavat sukukypsinä kotiseuduilleen.

Karkureiden Mauno pelastautuu haukimaisesti onkijalta, veljeltään Markukselta. Pienoiskuvassa (mise en abyme) hän voi
hengittää vedessä. Uimataito symboloi kykyä elää ja hengittää:

⁶ Runoelmia 5, 76. neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo

⁷ Runoelmia 2, 13–14; 3, 22. neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo

Mitä sanoo onkija, koska oiwa hauki ihan rannan korteistossa itsensä koukusta irkitempaisee ja kärehtii sini-laineihinsa takaisin? Hän puree_hammasta ja kiiroo. (Karkurit)

Pohjolaan ja pohjoiseen liittyy kotimaan, kotiseudun, vapauden, raikkaiden pohjoistuulien, pohjoistaivaan ja rakkaan lähestymisiä ja kaihoa (*Pohjatuuli, Myrsky, Karkurit, Selman juonet, Seitsemän veljestä*). *Pohjatuulen* nuorukaisen tavoin *Karkureiden* (1867, 198) Tyko kuvaannollisesti ui etelän vaaroista kohti pohjoisen vapautta ja kotia:

Ja wainoojaimme luotisatehessa /Me uiskelimme yli tuimain kymein./ [--] Wapaus/ Kotimme muistot, pyhä synnyinmaamme,/ Ne wüttas yhä meitä luokseen tänne /Kuin syysyön juhlalliset pohjantulet. (Karkurit)

Pohjoinen raikkaana kotiseutuna on spatiaalisesti vastakkainen pohjalle eli meren syvyyksille, uppoamisvaaralle etelässä. Patrikillekin ilmansuunnista pohjoinen on ”pohjassa” ja etelä suomalaisittain ”meress” (*Olviretki Schleusingenissa*), vaikka näytelmä sijoittuu ”Saksanmaalle”.

Erilaisista havainnoista periytyvät kaksi pohjan merkitystä ovat yhteismitattomia. Metaforien sisäistä systemaattisuutta (Lakoff & Johnson 1984, 17–20) rikkovat pohjoisen tuhoisat myrskyt (*Kontiolan kaski*) ja kylmyys (*Seitsemän veljestä, Suomenmaa, Nummisuutarit*). Pohja pohjoisena syrjäytyy Kiven teksteissä monesti homonymisesti alhaalla pohjalla kuolettavana vesien syvyytenä. Jalkamatkan muuntuminen vertauskuvallisesti uimiseksi yhdistää *Seitsemän veljeksien* Juhania *Pohjatuulen, Canzion, Karkureiden* ja *Kullervon* nuorukaisiin. Tuomas kuvaa lumihangessa hengenhädässä Jukolaan huohottaen juoksevaa Juhania uivana hevosena: ”juostessas mun jäljessäni, sinä puhaltelit niskaani kuin uiva orhi”. Juostessaan Juhani koettaa selvittää hengissä, myöhemmin kuolemantoiveet ja uppoutumisen kuvat valtaavat toistuvasti hänen mieltänsä ajatusten tai matkan suuntautuessa etelään kylälle päin. (*Seitsemän veljestä*.)

Ihmiselämässä Saclan (1983, 38–41) ja Nygård (1994, 47) katsovat itsemurhan harvoin juontuvan onnettomasta rakkaudesta. Sen sijaan Kiven teksteissä epätoivoinen rakkaus johtaa toistuvasti itsemurhahakuisuuteen. *Karkureiden* Tykon kuvaannollinen uiminen kotiin pohjoiseen päättyy kuolemantoiveisiin, Elman itsemurhaan ja kuolemaan samoin kuin *Karkureiden* kyyhkysistä ja metsästäjästä kertovassa pienoiskuvassa (mise en abyme) pohjoiseen rakkaansa luo lentänyt ”kyhky” ammutaan perillä. Pienoiskertomusta vastaavasti Tykon kilpakosija ampuu Tykon kuoliaaksi kuolevan rakkaansa Elman rinnoille. Pienoiskertomuksen väistämättömyydestä poiketen *Karkureissa* Tykon passiivinen viivyttävä itsetuhoisuus eli Elman koettelu juonittelevien ja salailevien henkilöiden näytelmässä synnyttää tragediata.

Kuten *Karkureiden* Tyko, myös symbolisesti pinnalle uiva Canzio kulkee pohjoisemmaksi kotiinsa Italiassa. Hän tahtoo vapautua lapsuuden naimalupauksesta, ”murtaa jään ja rynkätä ulos /väljään mereen”, ja hengittää voimakkaasti ”Nyt astun esiin myrskyn vauhdilla”. (Cansio*, 58⁸) Jää ei kerro luonnosta vaan heijastaa kodin jämähtäneitä ihmissuhteita. Canzion synkeä uinti ennakoit itsemurhaa: ”tänään mato sydämissä verimeressä uiskentelen aina sieraimia_myöten ja pääni päälle puhalttaa tuimana tuulena_taiwaan viha.” (Cansio)⁹

Kullervo varottaa Ainikkia uimisesta katkerassa elämässä: ”mutta uiskenteles vielä vuosia muutamia elonmyrkyllä täytetyssä virrassa”. Vaikka Canzion tavoin Kullervo pystyy hetken uimaan elämänvirrassa, molemmat päätyvät tukahtumisen kuvista miekkaitsemurhaan. (*Kullervo, Canzio*.) Saclan (1983) mieltää aseelliset itsemurhat yläluokkaisiksi, mikä soveltuu Kiven tragedioiden itsemurhiin. Koskimies (1974, 162–167) katsoo Canzion itsemurhan välttämättömäksi

⁸ neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo

⁹ ”[--] puhalttaa taivaan viha.--”(Canzio)

ja Tarkiainen (1943, 272) Canzion pahojen tekojen ”sovitushriksi”. Achte et al. (1989, 100–101) katsoo syyllisyyden johtaneen Kullervon, Ainikin ja Canzion itsemurhiin. Kuitenkin Elo (1950, 345) ihmettelee alkuaan vähäisestä syyllisyydestä Kiven tragedioissa seuraavaa laajaa tuhoa. Häpeän keskeisyys Kiven teksteissä voisi selittää tuhoisia juonenkulkua.

Karkurien (1867, 178) Elma kykenee vastustamaan lupauksenvastaista naimakauppaa vain näennäisellä itsemurhayrityksellä. Hän toivoo hengettömyyttä: ”Oi, jospa tällä huokauksella/ Mä sielun voisin ulos puhaltaa”. Hapenpuutteeseen kuoleminen kuvastaa itsemurha-aikeiden lisäksi tunteentuskaa ja epätoivoista rakkautta.

Seitsemän veljeksien Juhanan tukahduttava itsemurha-ajatus rangaistuksen uhan väistyessä ”rynkäisinpä sun tähtes vaikka loimoittavaan tuleen!” kertoo altruistisuuden lisäksi paradoksaaleista ja Meningerin luokittelussa (Janin 2014, 230) kroonistuneista itsemurhatoiveista. Kuva rinnastuu Lehtosen (1934c) tulkitsemaan *Kontiolan kasken* Tommin aikeeseen ”syöksyä riehuvaan tuleen”, jos hän ei saa Annaa puolisoiksi. Itsemurha-aikeessaan Tommi kokee elämänsä tyhjäksi antaen tulen polttaa hapenpuutteeseen tai tukehduuttaa, niellä hänet: ”[-]/Mitä elostani? Turha onpi kaikki./ Niel mua kohtuus, tulen hävittävä kierros!” Tukahtumisen kuva vertautuu uppoutumiseenkin, koska tulta kuvataan laineiksi ”ja laine liekehtivä vierii /Kohinalla” ja aalloiksi ”Ehtii pian esiin hävittävä aalto /Wiskaamana tuulen, rynkää ylös kaltaa” (*Kontiolan kaski**).¹⁰ Tukahtumistunne ennakoii usein niitäkin itsemurhia, jotka toteutuvat myrkyllä (*Karkurit*) ja asein (*Canzio*, *Kullervo*, *Nuori karhunampuja/Ensimmäinen lempi*) tai pakkaseen jättäytymällä (*Atalantta*).

Ahlqvist (sit. Lehtonen 1931, 292) kokee *Seitsemässä veljeksessä* vastenmieliseksi, ettei veljeksiä ylipäätään rangaista. Ulkoisen rangaistuksen sijaan rankaisujatus vilahtaa Kiven teksteissä sisäistettynä Kullervon ounastellessa kuolemanjälkeisinä vaihtoehtoina unohdusta tai syyllisyysajatuksissaan ikuista kärsimystä (*Kullervo*), ja Simeonin tuomitessa itsensä itsemurhaan uskonnollisen lupauksensa petettyään (*Seitsemän veljestä*). Hapenpuutteen biologisen tuskallisuuden (Nygård 1994, 54–56) sijaan Kiven teksteissä tuskaa aiheuttavat itsemurhaan johtavat ajatukset. Voimakkaimmin itsemurhahetken fyysinen kipu ilmenee Simeonin hirttäytymisyriksen, tukehduuttautumisen, kangistuvassa katseessa, hapenpuutteessa paisuvissa poskissa ja puristuvissa nyrkeissä. Kinnunen (1987, 95–104) painottaa veljesten kuvaamista ulkoapäin, behavioristisesti. Simeonin itsemurhayritystä edeltävä syyllisyys voisi vertautua Kullervon murhaamista ennakoivaan syyllisyyteen. Freud (1993, 161) katsoo sisäisen syyllisyyden toisinaan motivoivan syyllisyyttä jälkikäteen perusteleviin tekoihin. *Seitsemässä veljeksessä* Simeonin aikeita kuvataan sisäisinä ”ja mielellä kylmällä kuin jää,” ja itsemurhayrityksen aikaista tuskallisuutta ulkoapäin:

Ja niin hän asetti itsensä levollisesti riippumaan, nukkumaan kuolon uneen; ja kankeasti tuijoittelivat eteenpäin miehen silmät, vimmatulla vauhdilla paisuivat hänen poskensa ja yhteenlikistyivät hänen kouransa kiinteiksi nyrkeiksi.
(*Seitsemän veljestä*)

Rankaisevaa tai torjuvaa suhtautumista itsemurhaan perusteltiin 1800-luvulla kirkossa ja yhteiskunnassa myös jumalanvastaisuudella (Nygård 1994, 27–30). Näkemys ei rajoitu kristillisyyteen: Sokrates esittää ihmiset Jumalten omaisuudeksi vailla itsemurhaoikeutta (Platon 1999, 12). Kuitenkin valistuksenajan Humen (2005, 1–11) näkemyksen tavoin Kiven henkilöt saavat päättää kärsimyksensä itsemurhaan. Kuolema ja itsemurha koetaan rauhoittaviksi: Kalervon emäntä toivoo kuolemaa erossa Kullervosta ja Ainikin kuoltua hän ehdottaa Kelmälle joukkoitsemurhaa:

¹⁰ Runoelmia 5, 61, 66, 76. neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluetelo

”Kuollaan, tyttäreni, mennään maata” ja unohdusta ”viheriän peiton alle” haudattuina (*Kullervo*). Kuten *Härkä-Tuomossa* ja *Ikävyydessä* (Tarkiainen 1923, 332, 367), myös Kullervon äidin toivoma maapeitto rauhoittaisi ja piilottaisi haudan.

Fallow'n (2011) mukaan Shakespearen *Hamletissa* hukkuneen itsemurhatulkinta estää kunniallisen hautauksen. Toisin kuin vielä 1800-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa (Nygård 1994, 28), Kiven tekstien itsemurhaajia ei rangaistuksena haudata poikkeavasti. Elämänhaluttomana passiivisesti kuollut Tuomo haudataan syrjään rippikouluttomuuden vuoksi, ja Hiidenkivellä pelko kirkkomaahan hautaamattomuudesta ei liity itsemurhaan vaan pelkoon kuolemasta kyläyhteisön tietämättä. (*Seitsemän veljestä, Härkä-Tuomo/Tuomo.*)

Kiven teksteissä itsemurhaaja ei mieti kuolintavan tai hautauksen häpeällisyyttä, vaan itsemurha voi pelastaa julkisesta elinaikaisesta häpeästä tai psyykkisestä tuskasta. Itsemurha päättää kärsimyksen ja toisinaan päästää tuonpuoleiseen elämään kärsien tai iloiten. Muut henkilöt surevat itsemurhaajaa. *Seitsemän veljeksien* Aapo torjuu haitallisena Juhanin ehdotuksen rangaista selkäsaunalla Simeonia itsemurhayrityksestä. Aapon saarna ja elvyttävät sanat Simeonille vastaavat suomalaisia itsemurhia tutkineen Saellanin (1983/1864, 44) näkemystä: itsemurhaa yrittänyt tarvitsee huolenpitoa, terveellisiä elämäntapoja ja kasvatusta, ei rangaistusta.

Simeonin ”kyyneliä-virtaavan itkun” (*Seitsemän veljestä*) kuvaus lähentyy Kiven surumielisenonnellista ”onnen-aituasta”. Kinnunen (2002, 127) painottaa veljesten pelastaneen Simeonin ja Aapon puheen saaneen hänet ”kohden eloa” ja Snellman (sit. Lehtonen 1931, 282) kiittää, ettei veljeksistä kukaan kuole ”hirsipuussa”. Tarkiainen (1923, 497) parodioi itsemurhayritystä ulkoisin nurmijärveläisesikuvin ja pienentää itsemurhayritystä painottaen, että Simeonin järki ”vähitellen kirkastuu”. Elo (1950, 279–284) katsoo Simeonin ”alkukantaisen” pelon ja tasapainottomuuden johtavan juomiseen ja epätoivoisiin uskonnollisiin selviämisyrittäksiin ja ”valapattona” itsemurhayritykseen, hän mieltää Simeonin julkisen valan teatraaliseksi. Mielestäni Simeoni lujittaa valatilaisuudella tahdonheikkouttaankin.

Symbioottisuudesta joukkoitsemurhaan

Symbioottisuus

Varhaislapsuuden eriytymättömyyteen (ks. Mahler et al. 1989; Freud 2005) pohjautuvat ja taantuvat symbioottiset piirteet kuvastuvat Kiven henkilöiden rakkaus- ja sukulaissuhteissa: henkilöt mieltävät itsensä ja toisen ajattelevan ja toimivan samoin ja olevan yhtä. Sisaruksat (*Kullervo*), kasvattisisaruksat (*Karkurit, Leo ja Liina*), serkukset (*Karkurit*) ja sisar-kasvattiäiti Liina ja pikkuväli-kasvatilapsi Leo (*Leo ja Liina*) muodostavat parisuhteita. Sisar-äiti Rachel on symbioottisessa suhteessa Canzioon (*Canzio*) ja Karinista sisar-Margareta muistuttaa äitiä (*Margareta*). Usein kasvattiäidit, ”sisar-äiti” ja *Selman juonissa* isä, rakastavaiset (*Leo ja Liina*, osin *Karkureiden* Tyko ja Elma) ja *Seitsemän veljeksien* veljet ajattelevat symbioottisesti. Aina symbioosihakuisuus ei ole molemminpuolista.

Kuolemantoiveiden symbioottisuus Kiven teksteissä ylittää Kohutin (2011, 756) kuvaamaan normaalin tarvitsevuuden. Häpeästä voi seurata hakeutuminen symbioottiseen ihmissuhteeseen (Ikonen & Rechar 1994). Läheiseen kuolleeseen koettu symbioosi johtaa elämän merkityksettömyyteen ja kuolema- tai itsemurhatoiveisiin: *Selman juonien* Hermann mieltää poikansa isästään riippuvaisena ampuneen itsensä rahalahetysten loputtua. *Karkureiden* Martti mieltää elämänsä loppuvan Elman kuoltua, ja isä Mauno aikoo surmauttaa itsensä rahahuolissa – ellei Elma uhraudu hänen vuokseen, ja toistamiseen isä haluaa itsemurhaansa nähdessään Elman kuolleeksi. Atalanttan kuolemantoiveiden johtaessa itsemurhaan pakkasessa Karin hakee kuolemaa Atalanttan helmoissa (*Atalantta*), tosin Lehtosesta (1934c) Karin ”menettää [-] järkensä”. Tulkinalliseksi jää, kuoleeko kuolemaa valittava Karinkin.

Tukahtuminen ja hirttäytyminen

Ahdistava, tuskainen epätoivo voi ilmetä hengitysvaikeutena. Kuolemaa voidaan lähestyä ajatuksen voimalla, itsemurhana tai hirttäytymisaikeina. Murhaajana kotiin löytäneen Kullervon ja Ainikin itsemurhan jälkeen äitinsä hengittämisaikaveudet ja voimattomuus ennakoivat kuolemantoiveita:

Minä tukahdun. (Kullervo)

En tahdo sitä aatella. Minä tukahdun ja näännyn. (ibid.)

Jos Kullervon äiti kuoli surun sijasta sydänsairauteen, hän tukehtui:

[--]koska ummistuivat emos silmät; sillä tekosi hirveä – kaikki tiedän – ja_tyttärensä vimman kuolo olivat taakkoja, joita lempeä sydämensä ei kestänyt. Hän kuoli; (Kullervo)

Krohn (1897, 428) tulkitsee Kullervon tarinan vangista vuorella Kullervon omakohtaisiksi tuntemuksiksi. Tarinassa Kullervo toistaa tukahtumistunnetta (*Kullervo*). *Karkureissa* tukehtumiskokemus ennakoii Rachelin sairastumista ja kuolemaa, vaikka Koskimies (1974, 164–165) siteeraakin pitkässä lainauksessa Rachelin sanat ”Että tukehtuisin? Vale!” tulkiten niistä ”odottamattoman tarmon ja uskon puuskan”. Freud (2005, 166) katsoo ambivalenssiristiriidan yhdeksi melankolian syistä. Rachelin ambivalenssiin soveltuu vihan ja kaipuun ristiriidassa häilyvän objektisuhteen epävakaus (ks. Mahler et al. 1989, 114). Ambivalentisti Rachel kuvaa tukehtuvansa Canzion hylättyä avioliittojärjestelyn kuitenkin pian kieltäen tukehtumisen:

Juoni! Yhteenkudottu, [halpa] keho juoni. Minä tukehdun! (Cantsio, 69.)*

[--]sillä/ hunjamakeapsipa nyt tuntuu välilläni vihan/ katkera kiukku. – [--] Että tukehtuisin? Vale! [Korkelle] Poveni paisuu ja nostaa minun ylös [taivaan] korkeuden luhtiin [--]. (Cantsio, 71.)¹¹*

Hirttäytyminen ilmenee väkivaltaisen kuoleman yleisnimenäkin Varron kuvaillessa miekalla surmatun veljensä kotia: ”– Mutta näinpä haastelen nuorasta hirtetyn miehen huoneessa” (*Cantsio*), vaikkei näytelmässä kuolla hirteen. Varro mieluummin hirttäytyisi kuin luopuisi symbioositunteineen veljentyttärestään Rachelista. Varron kuolemantoiveet saattavat sisältää leikkiä, hän jatkaa laulaen: ”Sinua en tahdo kadottaa, kiipeen ennen hirteen.[--]” (*Cantsio*).¹²

Juhani kieltäytyy istumasta lukutaidottomuuttaan ”häpeän mustassa puussa” (*Seitsemän veljestä*). Kun Saelan (1983, 38) kuvaa kolmea suomalaista, jotka hirttäytyivät 1850-luvun puolivälissä lukutaidottomina kouluun tai rippikouluun painostettaessa, Juhani löytää vaihtoehdoksi kuolemaa tuonnetuksi siirtävän sotaväen (*Seitsemän veljestä*). Jahtivoudista ja tutkimuksen valtavirrasta poiketen Niemi (1980, 120) katsoo veljesten sotaväkiäikeet vakaviksi. Sotaväki voi johtaa sotaan, Juhani yhdistää sen ”maailman-loppuun”:

Tämä päivä ei koita, ennen menen hirteen, tai marssin aina maailman-loppuun, Heinolan pataljonaan kivääriä keikuttelemaan. (Seitsemän veljestä)

¹¹ neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo

¹² [--] vaan kiipeen ennen hirteen. Haa! [--] (Canzio)

Juhani ei vielä koe hätää, leikkisän ilmauksen ”kivääriä keikuttelemaan” ohella hän laulaa (*Seitsemän veljestä*). Huumori voi toimia häpeän lievittäjänä (Ikonen & Rechar 1994); myös Varro ja Juhani leikittelevät häpeäaiheella (*Cantsio/Canzio, Seitsemän veljestä*).

Pelko veljesten saattamisesta ”häpeän hirteen, jalka-puuhun” palaa Juhaniin mieleen myöhemmin sotaväkeen paon perusteluissa. Luullessaan surmanneensa tappelussa Tuomas pohtii hirttäytymistä viimeisenä keinona Juhania jarrutellen: kärsimättömästi sanoihin tarttuva Juhani ehdottaa (alleviivattuna) mielenkuohussaan symbiootista hirttäytymistä. (*Seitsemän veljestä*.) Yhteistä joukkoitsemurhasuunnitelmaa (ks. Janín 2014, 205) ei *Seitsemässä veljeksessä* tehdä, ellei Juhaniin ja Tuomaan keskustelu riitä suunnitelmaksi:

Tuomas. Menen hirteen, mutta sitten vasta.

Juhani. Tehkäämme paikalla se, joka kerran on tehtävää.

Tuomas. Tuumikaamme.

*Juhani. Hahaa! kaikki on turha. (*Seitsemän veljestä*, alleviivaukset kirjoittajan)*

Joukkoitsemurhia ehdottavat Kiven henkilöt pyrkivät kuolemaan läheisten saman epätoivon jakavien tai tilanteeseensa vaikuttaneiden henkilöiden kanssa kuten Holbergin näytelmissä. *Valtiöväsaan kannunvalajan* Herman haluaisi hirttäytyä yhdessä häntä politiikkaan houkuttelleen kirjailijan kanssa. Kun kirjailija ei ole läsnä, Herman pyytää turhaan ystäväänsä Antoniusta yhteishirttäytymään. (Holberg 1966, 80–82.) Luullessaan joutuvansa hirtetyksi *Jeppe Niilonpoika* tahtoo prokuraattoria seurakseen hirteen (ibid. 137). Runsaasti Holbergin ja Kiven tekstiyhteyksiä esittänyt Tarkiainen (mm. 1923, 196–207) sivuuttaa hirttäytymiskuvaston.

Jeppe Niilonpojan Jepen (Holberg 1966, 93–97) tapaan varat matkallaan tuhlanut *Nummisuutarin* Iivari pelkää kotiinpaluuta hirttäytyminen viimeisenä keinonaan. ”Ei koskaan, eno Sakeri, ei koskaan kotoa kohden!”, vaatii ”Hirteen!” aikova Iivari. Hän takertuu hirttäytymisaikeseen eno-Sakerin tarjottua leikillään niskaansa maksuksi tuhlauksesta. Martta-äiti pelottaa Iivaria enemmän kuin sisko-Sakeria, ja Iivarin ensiehdotus yhteishirttäytymisestä estyy Sakerin äänekkääseen fyysiseen vastustukseen. Sakerin puheen vaikenemisesta Iivari vakavoittaa kuolemaksi: Iivari tarttuu Sakerin sanoihin toistaen ja muuntaen niiden merkitystä (korostettuna lainauksessa). Hän vänkää Sakerin itsemurha-avustajaksi tarvitessaan Sakeria torjumaan tahdonheikkouttaan. Iivarin puhe ”molemmat, yhdessä menemme, seuraa teemme aina_kuolemaan asti!” korostaa symbioosihakuisuutta:

Sakeri. [--] Ota niskani ennen!

Iivari. [--] Niska maksakoon kaikki; juuri niin aattelen minäkin, ja nyt seuraamme minun neuvoani, nyt lähemme koreasti hirteen molemmat, yhdessä menemme, seuraa teemme aina_kuolemaan asti!

Sakeri. Vaihi, Iivari, waihi!

*Iivari. Sittenpä waikenemme ja nukumme makeasti, ja suokoon Jumal’, että taidamme molemmat riippua samassa puussa; sentähden mennään nyt ja etsitään joku wäärä-oksainen, järeä, kaikin tavoin sopiwa männy. Itse työssä, työssä viimeisessä, lupaan auttaa teitä, miestä wanhaa, ja sitten wasta pidän huolta itsestäni, ja enpä tarvitse apua minä, [--]. – Nyt mennään, eno! (*Nummisuutarit*, alleviivaukset kirjoittajan)*

Itsemurha-ajatusten vähättely johtaa monimutkaisiin selityksiin. Tarkiainen (1923, 227) katsoo Iivarin hirttäytymisasikeet krouvissa teennäiseksi vierasvaikutteiseksi ”liioittelevaksi epätoivoksi”. Hän (1934) sijoittaa hirttäytymisasikeet ”hirtehishuumorina” laaja-alaisen huumorin vastakohtaisuuksiin selittäen Kiven huumorin kuitenkin ”aina lohdulliseksi ja elämänmyönteiseksi”. Kuitenkin toistojen epätoivoisuus kertoo aikeen vakavuudesta. Achté (1982, 207) kuvaa itsemurhasuunnitelman lujittuvan ajatuksin toistettaessa. *Nummisuutarien* Iivari vaatii kolmannesti yhteishirttäytymistä, jos heidän palkkionarvoiseksi luulemansa mies karkaisi:

ettette hukkaa kulta-palloamme, eno; jos sen_tette, niin sitten kuitenkin ilman armoa me molemmat hirteen.
(*Nummisuutarit*)

Lopulta Iivari välttelee selkäsaunaa tekosairastumisellaan. Maailman nurinkääntyminen ylösalaisin ristillä sisältää kuolemankuvan: ”Tämä mailma on käynyt ylös-alas, niinkuin pyhä Pietari sanoo.” Muut kuin Esko tunnistavat näyttölemisen. (*Nummisuutarit*.) Tarkiainen (1923, 227) tulkitsee koomisuutta Iivarin näyttölemisestä. Rangaistusuhan poistuessa itsemurha-aiekin poistuu. Mikko taas vastaa Eskon hirttohaluun piloillaan asettautuvansa hirtettäväksi humalan rohkeudella:

Ja minä kohta edestänsä hirteen mensin, kuin waan on päässäni sillon pieni wiinan huimaus, joka uskallusta antaa
[--]. (*Nummisuutarit*)

Nälkiintyminen

Vaikka vapaaehtoista nälkiintymistä kuvataan rauhaisaksi itsemurhatavaksi (Janin 2014, 298–299), Kiven henkilöt kamppailevat yleisesti toistuvaa kiusaavaa nälkää vastaan. Veljekset kuuluvat ”sukuun, joka on oppinut taistelemaan nälän kanssa, sukuun ja kansaan.” (*Seitsemän veljestä*.) Vasta ääritilanteissa nälkä altistaa itsemurhatoiveille. Nälkätalvena passiivisiin kuolemanodotuksiin liittyy Juhani mielessä itsemurha-ajatuksia ounastelevia kuristumisen ja hengittämisvaikeuden sävyjä: ”Ei auta, vaan mikä on tehtävämme, se tehkäämme, ja pian. Sydän kuristuu, veljeni, sydän kuristuu ja kolkosta ikävyydestä lakastuu miehen mieli”, puhuu Juhani jatkaen: ”Mutta minä hengitän kuin tyhjistä tynnöristä.” Epätoivo purkautuu ruuanetsintämatkaksi. (*Seitsemän veljestä*.) Kinnunen (2002, 38) tulkitsee kohtauksen kuoleman väistymiseksi veljesten muutoksen seurauksena. Kuitenkaan veljesten itsemurhakuvat eivät poistu.

Nälkiinnyttävälle Hiidenkivelle päästäkseen veljekset ovat juosseet henkensä edestä: ”ja huohoittaen lepäsivät veljekset hienoksi jauhoksi hierotulla sammaleella.” (*Seitsemän veljestä*.) Vain kuivana sammal hieraantuu jauhoksi. He eivät valita janoaan, vaikka sadekin saapuu vasta härkiä ammuttaessa ja ainoa juomansa on viinaa. Muutoin Hiidenkivellä juodaan tarinoissa. Nälissään Simeoni huutaa riehunnalle rankaisuksi passiivista joukkosurmaa, mutta kiveltä pelastautumisen mahdollisuus poistaa hänen kuolemantoihensa. Laurin joukkoitsemurha-aikeessa heittäytyminen yhdessä kiveltä kuolemaan kuin uitettava puunrunko padosta alas virtaan muodostaa uppoamiskuvan. (ibid.)

Lauri. Mennään kaikki yhdessä, käsi kädessä elämän Nälkälästä pois! (*Seitsemän veljestä*.)

Lauri. Kuin sysitukki Nukarin tammesta alas. Heleijaa! (ibid.)

Koskimies (1974, 183) selittää Laurin sanonnan Nukarin tammesta paikalliseksi sanonnaksi huomioimatta joukkoitsemurha-aietta tai uppoamista.

Kohti Suomen itsemurhaa

Kullervon puheessa ja teoissa tukahtuminen ja uppoaminen limittyvät. Kuten *Pohjatuudessa*, Kullervo tahtoo uida myrskytuulissa. Kuitenkin Kullervo tietää uintinsa kasvattavan tuhoa:

ja sen-tähden raikasta ilmaa himoon, himoon koston käydä, nurin niskoin itseni viskata siihen tuulenpuuskaan, jossa kuitenkin hetken uiskennella saisin. (Kullervo)

Kullervon tuskainen ahdistus erottaa häntä *Pohjatuulen* nuorukaisesta. ”Tässä tukehtua tahdon”, Kullervo kuvaa. Kuivan maan Untolan tuhoavan Kullervon kuvataan uivan raivokkaana käsiään ja jalkojaan liikutellen voimattomina meren vaahtoon vertautuvien vihamiehien seassa:

Tiera. Kuin leimaus miekkansa vilahteli, ja nyrkkinsä, vieläpä kyynäspäänsä ja jalkansakin aika survauksia antoi, ja näytti kuin olisi hän uiskennellut vihamiestensä seassa, joita hän ympäriltänsä viskeli kuin meren vahtoa. (Kullervo)

Jälkeenpäin ”murhe” valtaa Kullervon mielen, mitä Elo (1950, 148, 266) kuvaa henkisenä luhistumisena itsemurhaan. Canzioon pettyneinä ”sisär-äitinsä” Rachel ja hylätty Mariamne kuin uivat mielessään uppoamisvaarasta taivaaseen palaamatta terveeseen elämään. Mariamne kuvailee:

nünpä tässä sydämeni [mun sielu-ni]/ kuumat laineet mun sieluni tahtoivat/ upottaa. Mutta ylös pimeydestä, myrskys-tä ja häiriöstä mä katsahdin i-jankaikkiseen aamutähteen, enkä vaipunut/ vaan kohosin (Cantsio, 108)¹³*

Mariamneen ja morsiuteen samaistuvaan Racheliin soveltuu Freudin (2005, 160) kuvaus murheesta ja melankoliasta rakkaudenkohteen hylätyä. Freud (2005, 161–168) liittää ympäröivän maailman arvottomuuskokemuksen murheeseen ja itsen arvottomuuskokemuksen itsemurhalle altistavaan melankoliaan. Kun Rachel kokee maailman lisäksi itsensä arvottomaksi (*Canzio/Canzio*), Mariamne kokee maailman arvottomaksi. Rakkaudenkohteestaan ja maailmasta luostariin vetäytyvä Mariamne kuvataan jäykistyneeksi. Taivaalliseksi kohoaminen syrjäyttää hylätyn häpeää.

Sairastuttuaan Rachel kuvaa uimistaan symbolisessa valkeudessa etäältä ja menneenä: ”[–]että kimeltävässä loisteessa uiskenteli nuoren immen pää.” Hän toivoo kuolemaa. (*Canzio/Canzio*.) Lopulta hän kuolee itsemurhaan/murhaan (myös Achté 1982, 212).

Useimmiten henkilöt toivovat itse uppoamistaan. Poikkeuksena pettynyt Margareta vaatii Aniania ja Kalervo Kullervoa uppoutumaan sotakuolemaan. (*Margareta, Kullervo*.) Kalervon vaade ”Ota sotapaitani, sen paino sinun upottakoon” ennakoi Kullervon väkivaltaista kuolemaa (*Kullervo*). Kalervon vaade vastaa *Kalevalan* Louhen tahtoa upottaa vastustajansa. Louhi pyytää Iku-Tursoa, Äijön poikaa upottamaan kalevalaiset vihamiehensä ”uvantolaiset”. (*Kullervo, Kalevala*.) ”Uvannot”¹⁴ soveltuvat uppoutumiseen: ”Kaataos Kalevan miehet,/upota uvantolaiset,/hävitä häjyt urohot/alle aaltojen syvien!” (*Kalevala*, 42. runo)

Seitsemässä veljeksessä huhu provastin lähettämästä kasakkakomppaniasta pelästyttää Juhania. Toistuvasti Aapo tyynnyttää Juhania voimistuvat (korostettuna lainauksessa) itsemurhatoiveet. Ilvesjärven kohtokuvassa syntymätön ja kuolemaan

¹³ *Canzio*. neba.finlit.fi/kiivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo

¹⁴ ”Uvanto” tulkitaan hiljentyväksi vesivirraksi tai sulaksi kohdaksi järven jäässä ja ”uva” järveksi laajenevaksi joeksi. Tunkelo 1914, 187–195.

uppoutuva konnotoituvat häivyttäen olemassaoloa. Juhaniin ponnekkaat toistot uppoutumisaikasta korostavat hänen kuitenkin elävän:

Juhani. Kas niin, pojat! Neljäkymmentä härkää ja komppania kasakoita! Ota minua kohtuus, Ilvesjärvi!

Aapo. Epäilenpä kovin....

Juhani. Neljäkymmentä härkää ja pataljoona kasakoita, hosurit muassa, mulkosilmäiset hosurit! Ota minua kirkaasen kohtuus, järvi!

Aapo. Malta mieles, mies, ja älä riehu. (Seitsemän veljestä, alleviivaukset kirjoittajan)

Uppoutumisaie Ilvesjärveen edeltää Juhaniin joukkoitsemurhatoivetta veljesten pelätessä surmanneensa ihmisen Tammistossa. Veljesten esimieheksi itsensä mieltävän Juhaniin joukkoitsemurhaehdotus vihjaa laajennettuun itsemurhaan. Olisiko Juhani sisäistänyt joukkoitsemurhavaateeseen jäänteitä aiemmista rangaistusuhista: äidin piiskasta ja Viertolan uhkausesta Hiidenkiven juurella? Kuitenkaan Juhani ei jää odottamaan rankaisijaa vaan vaatii uppoutumista heti vereen. (Seitsemän veljestä.) Kinnunen (2002, 37, 54) katsoo joukkoitsemurha-aikkeen, ”yhteen vereen uppoutumisen”, potentiaaliseksi murhan sovituksi. Mittasuhteet saavat kysymään, onko teatraalisuus vasta esitystavassa, koska Juhaniin rauhoittamiseen tarvitaan neljä veljeä:

Juhani. Minä myös. Veitsi kurkkuun joka miehen!

Timo. Älä helsingissä!

Juhani. Puukkoni, kirkasteräinen puukkoni! Verta lasken että lainehtii!

Aapo. Juhani!

Juhani. Juoskoon yhdeksi ainoaksi lammikoksi veri seitsemästä miehestä ja uppoutkaamme sitten yhdessä punaiseen mereen, kuin upposi ennen koko vanhantestamentin kansa! Missä on visapäinenpuukkoni, kaiken, kaiken sovintomies?

Aapo. Malta mieles!

Juhani. Pois tieltäni sinä ja pois tämä kirottu elämä! Puukko!

Simeoni. Hillitäkäämme häntä!

Aapo. Tänne, veljet!

Juhani. Pois tieltä!

Tuomas. Koreasti, poika!

Juhani. Hellitä, Tuomas veljeni!

Tuomas. Sinä istut koreasti! (Seitsemän veljestä, alleviivaukset kirjoittajan)

”Mitä maksaa nyt enään koreus, kun kaikki on mennyt?” Juhani kysyy (Seitsemän veljestä). Elo (1950, 248) korostaa kohtauksen syinä tyhjyykokemusta. Ikonen & Rechard (1994) katsovat tyhjyydentunteiden voivan seurata itsen häpeäperäisestä romahduksesta. ”Yhteinen itsemurha olisi ollut äärimmäinen keino päästä kärsimästä maallista

rangaistusta”, Kinnunen (2002, 54) katsoo päätellen paradoksaalisesti itsemurhan ja kuoleman veljeksille mahdolltomiksi ja valoisuuteen johtavaksi. Kinnusen valoisuustulkinta sivuuttaa itsemurha-aikeiden toisteisuuden ja vakavuuden.

Syällisyydessään Juhani kokee veljekset kristillisen yhteisön ulkopuolisina alttiiksi väkivaltaiselle kuolemalle. Suunnittelemansa itsemurhan verilammikkoa Juhani vertaa suurennellen ”punaiseen mereen”, johon egyptiläissotilaat upposivat (*Seitsemän veljestä*, ks. Saarimaa 1964, 63). Väriin lisäksi uppoaminen, vesien syvyydet ja pohjaan vajoaminen yhdistävät Kiven tekstejä ja kuvausta Punaisesta merestä. Juhani unohtaa, että egyptiläisenä esikoisena vain hän olisi kuollut, eikä hänen tarvitsisi miettiä itsemurhaa. *Canziossa* Varro puolestaan kutsuu tuhoa linnan asukkaille kuin Egyptin murhanenkeliä muistamatta enkelin surmanneen vain esikoiset. (*Seitsemän veljestä*; *Canzio*; *Biblia 1776, 2. Moos 12–14.*) Kun Leo toivoo kuolemaa (*Leo ja Liina*), Hiidenkiven Simeonin (*Seitsemän veljestä*) tavoin Varro (*Canzio*) huutaa passiivista joukkoitsemurhaa:

Iske miekallasi tänne myös ja sano, että surmasit kaiken tämän huoneen kuin ennen Egyptin murhanenkeli. Iske tänne, iske tänne myös! (Canzio)

Juhanista uppoaminen veljesvereen tai sotakuolema hyvittäisi epätoivoa, tyhjyyttä ja häpeää suhteessa peilaavaan yhteisöön. Hän esittää sotasankarikuoleman toivekuvana kuin uskonnollisessa uhrautumisideologiassa. Nykyisyys etäännyttää Juhanin perustellessa:

Sotaan kuoli isämme setä, Kyrön sotaan, jossa viisisyltäinen hirsi veressä uiskenteli; sotaan kuoli myös oma setämme, kaatui meren rannalle Pohjanmaalla; niin on tässä käynyt monen [--], ja samoin taidamme kaatua mekin, kaatua hurskaina sankareina. Kuolemassa on parempi, taivaassa on parempi olla kuin täällä ihmispetojen keskellä. Täytyy itkeä. Niin, siellä on parempi kuin täällä. Oojah! paljon parempi. (Seitsemän veljestä, alleviivaukset kirjoittajan)

‘Kuolla’, ‘kaatua’, ‘kuolema’ ja niihin viittaava ‘siellä’ toistuvat Juhanin puheenvuorossa kerran veljestä kohden (*Seitsemän veljestä*). Toistot muuntavat Seitsemän veljeksien kuolema-ajatuksen monikkoon, kollektiiviseksi ja päämäärähakuisiksi (ks. Lakoff & Johnson 1984, 128). Elämä ”ihmispetojen keskellä” (*Seitsemän veljestä*) sijoittuu orientaatiometaforia (Lakoff & Johnson 1984) soveltaen ‘alas’ verrattuna taivaaseen. ‘Kaatuminen’ ja ‘kuolema’ sijoittuvat elämää ‘alemmaksi’. Lenkkimäisesti Juhanin maailmankuvassa ‘ylös taivaaseen’ pääsee vain ‘kuolemalla’, ‘kaatumalla’ alas. Näin orientaatiometaforien spatiaalinen koherenttius rikkoontuu.

Juhanin aikoessa sotakuolemaan historiallinen ja ennakoitu joukkoitsemurha limittyvät. Mittasuhteet hurmoksellistuvat, hirsi mahtuisi uimaan veressä kuten *Olviretki Schleusingenin* ennakoinneissa:

onpa kohta verta_aina haaroja myöten. (Olviretki Schleusingenissa)

Werta, että viisisyltäinen hirsi keveästi kääntyy taitaa. (ibid.)

Veressä uiva ”viisisyltäinen hirsi” (*Seitsemän veljestä, Olviretki Schleusingenissa*) on sijoitettu kansan kertomana useisiin taisteluihin eri paikoissa Suomessa menneisyydessä ja tulevaisuudessa (ks. Saarimaa 1964, 64; Knuutila 1994, 134).

Kun Juhani aikoi sankarikuolemaan (*Seitsemän veljestä*), Margareta suunnittelee elävänsä sankarikunniassa kuolleen sotilaan morsiamena. Margaretan oma kuolemantoive kaatua puun tavoin väistyy nopeasti. Hän kohottaa itsensä arvokkaaksi kokien ympäristössään arvottomuutta. (*Margareta.*) Kuten Elo (1950, 360) katsoo, Margareta ei kykene

”maiseen rakkauteen” ja kihlautuu vain sodan vuoksi. Odottaessaan sulhasensa sotakuolemaa Sveaporissa joka oli ”wahwin Pohjassa” eli Pohjolassa Margareta samaistaa symbioottisesti sulhasensa ja Suomen, jotka molemmat hän tahtoo uhrata paradoksaalisesti isien maan, historiaa omaavan kansakunnan puolesta.¹⁵ Ahlqvist (sit. Lehtonen 1931, 207) havaitsee ”Isäinmaa”-sanan monikon jättäen sen tulkitsematta. *Margaretassa* muodostuu kuva jo tapahtuneista Anianin ja Suomen itsemurhasta:

tahdoin antaa paraan aarteeni täällä uhriksi_ isäinmaalle; sillä Suomi ja Anian he olivat minusta yhtä, ja minä – olin sankarin morsian. (Margareta)

Vaikka Margareta katsoo edustavansa Suomen naisia, hänen vaikutusvaltansa ei riitä lähettämään kaikkia miehiä itsemurhaan. Näytelmä päättyy omnipotentiksi mieltävän Margaretan näkemykseen Suomen itsemurhasta: ”mailma” muistelee autoitunutta sankarillista Suomea, historiallista kadonnutta kansaa: ”jo loistaa korkealla sankarkunniamme; ja maailma on imehtiwä urostöitämme Suomen autoilla ahoilla.” (*Margareta.*)

Tulkinnallisesti Suomen itsemurha häivähtää *Suomenmaan* 5. säkeistössä: sotavoittojen sijaan maa kaipaa veristen sankarikuolemien historiaa. Vielä ei ilmene, kuka kuolleiden maata katsoo:

Kun sota surman, Kuolon toi /ja tanner miesten verta joi; /Mut sankarien kunnian /Sai Suomi loistavan. (Suomenmaa)¹⁶*

Suomenmaan viimeinen säkeistö johtaa kehdon ja haudan samaistumiseen (Tarkiainen 1923, 332). Kehtoineen ja hautoineen *Suomenmaan* ja *Karkureiden* loput muistuttavat toisiaan. Kuolemankuvat rauhoittuvat konnotaatiossa uneen, katsoo Viljanen (1953). Achte (1982, 233) tulkitsee kuoleman unena minän puolustuskeinoksi, kieltäytymiseksi kuolemahavainnosta. Tutkimuksessa yleisesti torjuttu kuolematulkinta häivähtää Koskimiehen (1974, 256) varottaessa tulkitsemasta hautalepoa ja ”ijankaikkinen”-sanaa kirjaimellisesti. Elämä Suomessa jatkuu. *Suomenmaan* seuraavat säkeistöt kertovat maan olevan ”meidän ainiaan” ja *Seitsemässä veljeksessä* ”isimme luut” lepäävät ”kotomaan” kamaralla.

Matin viestittyä, että Sveapori on uhratuen ”langennut”, Margareta unelmoi sotilaat surmanneesta räjähdyksestä. Hän vertaa Sveaporia kuvaan ”toisesta Numantiasta” (*Margareta*), jossa sotilaat perheineen toteuttivat joukkoitsemurhan roomalaishyökkäyksessä nykyisen Espanjan alueella 100-luvulla eaa. (Janín 2014, 297–298.) Puolustettava linna liittää *Margaretan* Hiidenkiveen (Niemi 1985, 99–103), jota Ahlqvist (sit. Lehtonen 1931, 242) tarkastelee kivimäisesti tahdollisten härkien piirittämänä ja Tarkiainen (1943, 259) piiritetynä linnana ja laivana. Ukkosmyrskyssä lainet konnotoituvat *Myrsky*-runon ja *Alma*-näytelmän laivoihin uppoamisvaarassa, mutta veljekset eivät lopulta tee joukkoitsemurhaa tai uppoa kuolemaan. Numantian valloittajista poiketen härät eivät valloita Hiidenkiveä. (*Seitsemän veljestä.*)

¹⁵ Aleksis Kivi *Korpuksen* (2013) litteroitu *Margareta*-käsikirjoitus sijoittuu Suomen sijaan Preussiin: kuitenkin Lehtonen (1934c) havaitsee tuntemattomalla käsialalla tehtyjen korjausten siirtäneen näytelmän Saksaan.

¹⁶ (Runoelmia 4, 11) neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluetelo

Itsemurhahakuisuus kotiinpaluussa

Anian lähestyy kotiaan ja Margaretaa Canzion lailla epätoivoissaan ”saamuntuulen” ahdistamana¹⁷. Muistuttaen *Karkureiden* Tykon kotimatkaa Anian kulki kohti rakastettuaan ”polkien tuhansia harhateitä, kohden kodonilmaa samoilin ja pohjan reunaa mun silmäni alati etsi”. Palanneen Anianin ensisanat ”Oi kuolema!” vihjaavat häpeä- ja syyllisyysperäisiin kuolemantoiveisiin. (*Margareta, Karkurit.*) Kuitenkin Elo (1950, 360) painottaa Aniania miltei syyttömänä Sveaporin luovuttamiseen.

Poiketen *Leon ja Liinan* lohduttavasta vastavuoroisesta pelauksesta Margareta torjuu Anianin häpeätartuntaa peläten, vaatiin ja ennustaen Anianille tuskallista kuolemaa (*Margareta*). Margareta ”ajaa Anianin kuolemaan”, katsoo Elo (1950, 361). Ensin vastentahtoisesti, sitten ehkä innostuen toivomastaan taivaallisesta elämästä Anian suostuu sotakuolemaan Pohjanmaan rannalle. Hän samaistuu symbioottisesti sodan aaltoon aikoen kadota elämästä: ”Sen- tähden kuin willi aalto minä kiirehdin merelleni ja waiwun myrskyyn.” (*Margareta.*)

Kuten *Karkureiden* Elma, *Margaretan* Anian murhaa itsensä altruistisesti yhteisön ideaalin vuoksi (ks. Stack 2004). Näkemys idealistisesta uhrauksesta ilmenee esimerkiksi Elon (1950, 316, 360–361) tulkinnassa Margaretasta ylentämässä Aniania kuolemasta taivaalliseen onneen. Itsemurhasta, uppoamisesta alas, muodostuu lenkki, josta Anian uskoo pääsevänsä ylös taivaaseen. Isänmaallista uhria korostava Koskenniemi (1934, 177) hyväksyy Anianin uhrauksen; hän katsoo Margaretan saavan ”juhlallisen ylevyyden” näyssään kuolettavasta sodasta Margaretan ”vihkiessä” Anianin kuolemaan. Margareta esittää isänmaan asukkaitaan kuolemaan vihkivänä eli itsetuhoisena.

Karkureiden lopussa pohjoinen, taivas ja kuolema sulautuvat Elman runoilla kuolinhetkellään taivaallisista häistä ”Pohjassa” eli pohjolan yöttömässä yössä, samalla spatiaalinen rakenne, ylhäällä – alhaalla, pohjoisessa – etelässä, rikkoonuu ja tiivistyy kasaan. (*Karkurit.*) Tarkiainen (1923, 278) nimittää Hannan laulua kuolevalle Elmale Schiller-vaikutteiseksi ”viihdyttäväksi kehtolauluksi” häivyttäen Elman itsemurha-aikeita. Achté (1982, 209) tulkitsee kehtolaulun peiteltyksi paluuksi äidin helmoihin kuolemassa. Kuten Elo (1950, 174) havaitsee, *Karkureissa* äitiä ei ole. Kaipuu kuolemasta kuin äidin helmoihin tiivistää ja samaistaa elämän alkua ja loppua.

Etäisyys Pohjolaan typistyy *Kontiolan kasken* kihlajaisissa Annan tuntemuksissa: symbolisesti virran vesi kohoaa painovoimanvastaisesti ylös poveen ”tunturilla”, vaikka sydän samanaikaisesti ”vaipuu /Riutumuksen” virtaan alas. ”Pohjan” merkitykset kaihoisana onnelana, vaarallisten tuulten kotona, ja toisaalta *vajoamisena* yhdistyvät.

’[-]/Oi, mun sydämmeni suloisesti vaipuu /Riutumuksen ihanaiseen kultakymiin, /Joka poveheeni virtaa maasta tuolta, /Tällä hetkellämme, pyhäl tunturilla!’ (*Kontiolan kaski**)¹⁸

Lehtonen (1934c) painottaa kihlattujen onnellisuutta vesikuvia analysoimatta. Mennyt kuolemanvaara ja itsemurha-aie ilmeisesti riittävät Kiven tekstien ”onni-autuaaksi” täydellistymiseen. Riutus esiintyy kaipuuna ikuisuuteen jo maan päällä. *Kontiolan kaskessa* kihlapari katsoo eteläsuomalaista ympäristöään tunturilta. Kun *Pohjatuulessa* tunteilta etelän vuorelle puhalsi tuuli, niin *Kontiolan kaskessa*, *Margaretan* aiemmassa kirjoitusasussa Pohjanmaan rannikolla ja *Myrskyssä*

¹⁷ Saharan hiekkainen ”samuntuuli” ahdistaa tunnontuskaista Canziota ennen itsemurhaa (*Canzio*).

¹⁸ (Runoelmia 5, 79). neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluetelo

kotisatamaa reunustavat kalliot ja vuoret muuntuvat tunturiksi. (*Kontiolan kaski**; *Margareta**; *Myrsky**)¹⁹

Impivaaraan muuttaessaan Jukolan jättävien veljesten ajatuksensa riutuivat haikeina, missä Saarimaa (1924) näkee surumielistä koti-ikävää. Hän (1922b) kuvailee näköaloja ”aitoromanttisesti”. Kuitenkin vielä veljesten katsoessa toiveikkaina ”Pohjaan”, Impivaaraan, pohjoisessa kuolemankuva puuttuu:

Mutta etelässä erään kunnaan rinteellä kuumoitti Jukolan talo kuin kadotettu onnen maa; ja riutuvat aatokset täyttivät taas veljesten rinnat. (Seitsemän veljestä)

Iloisuus ja veljesten kunnioittaminen ovat toistuneet *Seitsemän veljeksien* kotiinpaluun kuvauksissa. Ensinnäkin kertoja, Aapo ja lukkari kuvaavat vastukset ylittäneitä veljeksiä: ensituntumalta kunnia näyttäisi syrjäyttäneen häpeän ja veljekset itkevät ilosta: ”ja ihanasti kastuivat heidän silmänsä” kun Impivaaran talo ”hymyili iloisesti”. Toisekseen tutkimuskin on korostanut veljesten kotiinpaluun iloisuutta ja kunniallisuutta: Aspelin (sit. Lehtonen 1931, 270) kuvaa aikuisia veljeksiä ”kunnioitettuin miehinä”. Niemisestä (1943, 181) veljekset kokevat Teerimäen harjulla ”uuden vapautumisensa ilon”. Lehtonen (1922a, 144) tulkitsee kotiinpaluuta Teerimäellä *Seitsemässä veljeksessä* hieman myöhempien Aapon ja lukkarin kerronnan valossa: Lehtosesta paluumuuttavat veljekset ja lukija iloitsevat veljesten katsoessa tyytyväisinä ”kaikkiin seikkailuihinsa vastuksiinsa ja kokemuksiinsa” päätellen ”Jumalan johdattaneen heidän elämänsä tien näin jalolle ja iloiselle kunnaalle, jonka harjulla he nyt seisovat voiton sankareina”. Nummi (2001, 119–122) katsoo paluumuuttajat ”voiton miehiksi”: toistaen ja paisuttaen heistä muodostuu Jukolaan ”voiton juhlaan” matkaava ”suuri juhlallinen kulkue, voitollisten sankarien triumfi”. Elo (1950, 274, 314) sävyttää kunniallisuutta maanläheisellä huumorilla, hänestä veljekset palaavat ”kunnian miehinä, mutta ankaralla räikkinällä”. Näin ilostelevuus ja kunniallisuus ovat vallinneet veljesten kotiinpaluun kuvauksia.

Kuitenkaan kotiinpaluuta sitova pateettinen ideologia ei pysty estämään kuolemankuvia: *Seitsemän veljeksien* ehkä toiveikkaimmalla hetkellä Teerimäellä ilo sekoittuu rakenteellisesti kertojan näkemiin kuolemantoiveisiin ”uppoovan miehen” keuhkojen täytyessä vedellä:

Mutta pian himmensi kyynel heidän silmänsä ja kumma riutumus täytti heidän povensa, kuin soliseva vesi täyttää uppoovan miehen poven. (Seitsemän veljestä)

Ei ilmene, tekeekö tuntematon veljeksiin kuvana liittyvä mies itsemurhan vai miten hän päätyy uppoutumaan. Voisiko hän olla Achtén (1982, 235) yleisemmin kuvailemaa jossain esiin pakottautuvaa tietoisuudesta ”eristettyä tunnesisältöä”? Väkivaltainen kuolemankuva kertoo epätoivosta veljesten elämässä. Upoamiskuvan yhteydessä veljesten itkuseen riutumukseen saattaa sisältyä kuolemantoiveita. Riutumus pelkästään valoisana ei vaikuta käyvältä, mutta sellainenkaan tulkinta ei poistaisi ”uppoovan miehen” kuolinkuvaa. (*Seitsemän veljestä*.) Uppoutumisitsemurhakuvat Kiven ja ulkopuolisissa taustateksteissä muodostavat sille tekstuaalisen taustan.

Seitsemän veljeksien Eero varttuu veljesseurassa. Toisinaan veljien puhunnat Eerolle toistavat rankaisevuutta, ja Kohutin (2011) kuvaama hyväksyvä peilaus puuttuu. Elo (1950, 292–295) katsoo Eeron elämän avautuvan yhteiskuntaan ja puolisonsa Seunalan Annan avulla sisäiseen ”ikuisuuteen”. Kuitenkin *Seitsemän veljeksien* Anna ja asuinpaikka ”Vuohenkalma” liittävät Eeroon kuolema-ajatuksia. Paikallishistoriakaan ei selitä asuinpaikan kuolemanimeä. Saarimaa

¹⁹ Kontiolan kaski* (Runoelmia 5, 79) ”Oi, mikä etelässä vaipui (meren) häpeän synkeään kohtuun, se nouskoon pohjan (tuntureilta) rynnäiltä ylös pilvihin,” Margareta*, 61), Myrsky* (Runoelmia 3, 19-20) neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo

(1964, 13) selittää ”kalman” haudaksi ja kuolemaksi huomauttaen paikannimen vieraudesta Nurmijärvellä. Tuonelle lasta tuodittavaa lauluun ennen Anna puhuu lapsensa muistamisesta ”kuolemassa”. Annalle lapsi on myös ”illan riutumus”. Anna houkuttelee lastaan tunnetusti kuolemaan ”rauhan ikisatamaan”. Äidin kertoessa vaarallisesta maailmasta muodostuu mereen uppoutumisen kuva.

*Ah! tämä maailma on kavala ja myrskyinen, ja moni purjehtija täällä on vaipunut sen merien ikuiseen kohtuun.
(Seitsemän veljestä)*

Kuolemahakuisuuden säilyttäminen onnen täydellistämiseksi näkyy näin Eeron perheessä *Seitsemän veljeksien* loppuluvussa. Kuolemaan uppoutuminen on jäänyt sivuun *Seitsemän veljeksien* lopun tulkinnoissa: Koskimiehestä (1974, 227) Vuohenkalman kohtaus on ”kullanpuhdas ja taivaanhohtava”.

Tarkiaisen (1923, 490) kuvauksessa *Seitsemän veljeksien* päättyessä Kivi ”kokoo sävelet kirkkaaksi loppuhelähdykseksi, piirtäessään kuvan yhteisestä joulunvietosta”. Koskenniemi (1934, 213) tarkoittanee seuraavaa kohtausta kuvatessaan, kuinka ”loppuluvussa purkautuu isänmaallinen idealismi tunnettuun proosahymniin”:

kuokuva aalto uhkaili kuolemalla;[-], Tätäpä myrskyä muistelee merimies hiljaisella riemulla nyt. Niin muistelivat veljeksetkin menneitä päiviänsä, kultaisena joulu-iltana (Seitsemän veljestä)

Joulupöydässä kuusi veljestä katsoo ”riutuen” muistoihinsa nähden uppoutumisvaaran kertojan mukaan menneenä (ibid.), kuva vertautuu kotiinpaluuseen vaaralliselta meriltä (*Myrsky*) ja isoisän merikokemuksiin (*Alma*). Kuolemahakuisuus ei täysin väisty: itsemurhaa yrittänyt Simeoni ei naisten piirissä osallistu muistoja menneiksi sulauttavien veljiensä tarinointiin (*Seitsemän veljestä*).

Päätelmät

Maailman kokeminen vaaralliseksi, itsen häpeäminen ja itkun, riutumuksen ja murheen kaltaiset tunteet altistavat Kiven teksteissä itsemurhalle, mutta eivät yksin yleensä johda itsemurhaan. Itsemurhaan kannustavat olosuhteet leviävät sosiaalisten sidosten, symbioosikuvitelmien ja kaltaisuusien välityksellä. Ne voimistuvat altruistisuuteen pukeutuvan masokistisen uhrautumisen ja surumielisen onni-ihanteen vuoksi.

Itsen häpeäminen johtaa usein kuolemantoiveisiin. Häpeän ja syyllisyyden lisäksi ulkoinen uhka tai vaatimus johtaa kuolemantoiveisiin. Itsemurhahakuisuus kehittyy sisäsyntyisenä piirteenä ja vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa niin voimakkaana, että se ei voi olla vain ulkoinen vierasvaikute. Useat Kiven tekstien kuolemantoiveet ilmenevät tukehtumisen tai uppoutumisen kuvina: vastakohtana aktiiviselle hengittämiselle. Uppoutumisen ja tukehtumisen kuvat ennakoivat usein myös muita itsemurhatapoja. Mielikuvituksen ja metaforien avulla uppoutuminen kuolemaan ilmenee myös kuivalla maalla.

Itsemurhahakuisuus ilmenee runsaana Kiven teksteissä kirjoitusajankohdasta ja tyyllilajista riippumatta, komedioiksi katsotuissa (*Nummisuutarit, Olivretki Schleusingenissa*) ja valoisiksi tai idealistisiksi tulkituissa näytelmissäkin (*Lea, Leo ja Liina*, myös *Margareta*). Jo sairastumiset ja murhat täyttäisivät tragediavaatimukset, toistuva ja laajeneva itsemurhahakuisuus ei olisi niissäkään välttämätöntä (*Canzio, Karkurit, Kullervo*). Tekstilajin ulkoiset piirteet eivät riitä selittämään itsemurhahakuisuutta. Kuitenkin itsemurha-aikeet toteutuvat itsemurhina eniten teoksissa, joissa henkilöt eivät saa sosiaalista tukea. Toistuessaan kuolemantoiveet syvenevät ja kroonistuvat. Useimmat itsemurhayritykset ja itsemurhat sijoittuvat tekstien loppupäähän.

Itsemurhahakuisuus laajentuu symbioottisesti useampaan henkilöön (*Atalantta, Karkurit, Leo ja Liina, Nummisuutarit, Oviiretki Schleusingenissa, Seitsemän veljestä, Selman juonet*) ja jopa Suomeen (*Margareta*). Varhaisesta häpeästä muodostuva kuolemantoive, tarkoituksellinen itsemurhakin saatetaan pukea kunnialliseksi, jopa sankarilliseksi uhrautumiseksi isänmaan hyväksi. Itsemurhaaja esitetään maan pelastajana sodassa, vaikka itsensä tapattaja on kotimaalleenkin turha kuolema.

Seitsemässä veljeksessä kuolemantoiveiden runsaus ja voimistuminen loppua kohden ja esiintyminen keskeisessä ja perinteisesti toiveikkaimpana nähdyssä kohdassa (kotiinpaluu Teerimäellä) kyseenalaistaa romaanin tulkinnan pelkästään ilostelevaksi. Yllättäen kotiinpaluussa Teerimäellä ilmaantuva ”uppoovan miehen” kuva tuo *Seitsemän veljeksien* rakenteeseen anomalisuutta, jos romaania tarkastellaan pelkästään ilostelevana. Muut uppoamisen ja tukehtumisen kuvat Kiven teksteissä ja riutumuksen surumielisetkin sävyt taustoittavat ”uppoovan miehen” kuvaa: Kiven tekstien kokonaisuus huomioiden kuva ei ole enää irrallinen eikä ehkä yllättävääkään. Kunniallinen yhteisön jäsenyyskään ei yksin poista kuolemantoiveita. Hyvin lyhyistä teksteistä (*Pohjatuuli*) poiketen useimpiin hiemankin pidempien tekstien kotiinpaluihin sisältyy itsemurhajuonne (*Atalantta, Canzio, Karkurit, Kullervo, Margareta, Nummisuutarit, Seitsemän veljestä*).

Itsemurhan anomalisuus elämälle ilmenee rakenteellisesti Kiven tekstien itsemurhakuvien metaforisessa epäkoherrentiudessa. Pohjan merkitys pohjoisena ja toisaalta kuolettavana syvyytenä sekoittuu, myös pohjoisen merkitys kaihoisana taivaallista lähestyvänä onnelana ja vaarallisena kylmyytenä sekoittuu. Itsemurhassa henkilöt kaatuvat tai uppoavat alas maahan tai syvyyteen päästäkseen toisinaan siitä lenkimäisesti ylös pohjolaan ja taivaaseen. (*Karkurit, Seitsemän veljestä, Margareta*.) Kuitenkin ruumiit jäävät upoksiin (*Kihlaus*). Lienevätkö metaforien monimerkityksisyys ja runolliset taivaalliset sävyt saaneet monet sivuuttamaan itsemurhahakuisuuden tai sen vakavuuden Kiven teksteissä.

Kirjoittaja:

Tiina Katriina Kukkonen, KTM, YTM, on kirjallisuuden jatko-opiskelija Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimusintresseinään ovat Aleksis Kiven tekstit. Yhteystiedot: tiina.kukkonen@iki.fi

Lähteet

Tutkimuskohde:

Kivi, Aleksis. *Kanerwala. Runoelmia*. Helsinki: omakustanne, 1866. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00000104>.

Kivi, Aleksis. *Karkurit. Näytelmä wüdessä näytöksessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 25. Helsinki: SKS, 1867. www.doria.fi/handle/10024/100337. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00000134>.

Kivi, Aleksis. *Aleksis Kiven digitaalinen arkisto*. neba.finlit.fi/kivi/index.php?pagename=digiarkistoluettelo.

Aleksis Kivi korpus. Helsinki: SKS, 2013. <https://korp.csc.fi>. Sivunumeroimaton.

Tutkimuskirjallisuus ja sanomalehtiartikkelit:

Achté, Kalle, Olavi Lindfors, Jouko Lönnqvist, ja Markku Salokari. ”Suomalainen kulttuuriperinne ja itsemurhat.” Teoksessa *Suomalainen itsemurha*, toimittaneet Kalle Achté, Olavi Lindfors, Jouko Lönnqvist, ja Markku Salokari, 63–123. Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3. Helsinki: Yliopistopaino, 1989.

- Achté, Kalle. *Syksystä jouluuun. Aleksis Kivi psykiatrin silmin*. Helsinki: Otava, 1982.
- Biblia, se on: koko Pyhä Raamattu suomexi alku-raamattu in hebrean ja grekan jälkeen wastauudesta ojennettu: espuhettin, lukun sisällepito in, yhtäpitävääisten Raamatun paikkain osotuxen, ja lisätty in registerein kanssa*. Turku: Frenckell, 1776.
- Cregan-Reid, Vybarr. "Drowning in early Dickens." *Textual Practice* 19 (2005): 71–91.
- Elo, Paavo. *Aleksis Kiven persoonallisuus*. Porvoo ja Helsinki: WSOY, 1950.
- Fallow, David. "Hamlet, Crowner's courts and the exhumation of rotted corpses." *Studies in Theatre and Performance* 31 (2011): 113–120.
- Forbes Irving, Paul. *Metamorphosis in Greek Myths*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Freud, Sigmund. *Johdatus narsisiin ja muita esseitä*. Suomentanut Mirja Rutanen. Valikoineet Ilpo Hélen ja Mirja Rutanen. Helsinki: Love kirjat, 1993.
- Freud, Sigmund. *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*. Suomentanut Markus Lång. Tampere: Vastapaino, 2005.
- Holberg, Ludvig. *Neljä komediaa*. Johdanto Eino Krohn. Suomentanut Anja Samooja Gersov ja Viljo Tarkiainen. Porvoo: WSOY, 1966.
- Homeros. *Ilias*. Suomentanut Otto Manninen. Porvoo: WSOY, 1919. <http://www.gutenberg.org/files/38200/38200-0.txt>.
- Hume, David. *On Suicide*. England: Penguin Books, 2005.
- Ikonen, Pentti, ja Eero Rechard. "Häpeä psyykkisen lamaannuksen aiheuttajana." *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 110 (1994): 278.
- Janín, Carlos. *Isemurhan sanakirja*. Kuopio: Radium-kirjat, 2014.
- Kalevala 1849*. neba.finlit.fi/kalevala/index.php?m=1&l=1.
- Karri, Unto. "Pohjoinen Aleksis Kiven runoudessa." *Iltasanomat*, 13.12.1952, 6.
- Kinnunen, Aarne. *Seitsemän veljestä ja lukemisen juonet*. Helsinki: WSOY, 2002.
- Kinnunen, Aarne. *Tuli, aurinko ja Seitsemän veljestä*. Helsinki: SKS, Tietolipas 106, 1987.
- Knuutila, Seppo. *Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan*. Helsinki: SKS, Tietolipas 129, 1994.
- Kohut, Heinz. *The Search of the Self. Selected writings of Heinz Kohut 1950–1978, (2)*. London: Karnac Books, 2011.
- Koskenniemi, V. A. *Aleksis Kivi*. Porvoo ja Helsinki: WSOY, 1934.
- Koskimies, Rafael. *Aleksis Kivi. Henkilö ja runous*. Helsinki: Otava, 1974.
- Krohn, Julius. *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Helsinki: SKS, SKS toimituksia 86, 1897.
- Kuusi, Matti. "Seitsemän veljeksien synty." Teoksessa *Aleksis Kiven maailmasta. Esseitä ja tutkielmia*, toimittanut Markku Envall, 9–29. Helsinki: SKS, 1984.
- Lakoff, George, ja Mark Johnson. *Metaphors we live by*. Chicago & London: University of Chicago Press, 1984.
- Lehtonen, J. V. "Aleksis Kivi siveellisten aatteiden tulkkinä." *Valvoja* 40 (1922a): 141–151.
- Lehtonen, J. V. *Aleksis Kivi taiteilijana. Eräitä piirteitä*. Porvoo: Söderström, 1922b.
- Lehtonen, J. V. *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelemana*. Helsinki: Otava, 1931.
- Lehtonen, J. V. "Aleksis Kiven runo "Ikävyys". Teoksessa *Aleksis Kiven satavuotismuisto 10.X.1934*, 79–113. Helsinki: SKS, Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja (KTSV) III, 1934a.
- Lehtonen, J. V. "Nuori karhunampuja ja Esko". Teoksessa *Aleksis Kiven satavuotismuisto 10.X.1934*, 171–205. Helsinki: SKS, KTSV III, 1934b.

- Lehtonen J. V. ”Kontiolan kaski. Äskettäin löytyneiden Kiven käsikirjoitusten johdosta.” *Uusi Suomi*, 10.10.1934, 8. 1934c.
- Mahler, Margaret S., Fred Pine, ja Anni Bergman. *The psychological birth of the human infant. Symbiosis and individuation*. London: Maresfield Library, 1989.
- Niemi, Juhani. *Hüdenkiven arvoitus. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta*. Hämeenlinna: Karisto, 1985.
- Niemi, Juhani. *Kullervosta rauhan erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolveen*. Helsinki: SKS, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 3664/Joensuun korkeakoulun julkaisuja sarja A 17, 1980.
- Nummi, Jyrki. ”Sepeteuksen pojista voiton sankariksi: Seitsemän veljestä ja raamatullinen alluusio.” Teoksessa *Raamattu suomalaisessa kirjallisuudessa: kaunis tarina ja Jumalan keksintö*, toimittaneet Hannes Sihvo ja Jyrki Nummi, 59–139. Helsinki: Yliopistopaino, 2001.
- Nygård, Toivo. *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Studia Historica Jyväskyläensis 50, 1994.
- Platon. *Teokset III*. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, Pentti Saarikoski, Marianna Tyni ja A. M. Anttila. Helsinki: Otava, 1999.
- Saarimaa, E. A. ”Mitä Aleksis Kivi sanoo onnesta.” *Nuori voima* (1916): 103–105.
- Saarimaa, E. A. ”Aleksis Kiven ”Riutumus”.” *Helsingin Sanomat*, 31.12.1922, 9. 1922a.
- Saarimaa, E. A. ””Kotomaamme äidinkasvot” Aleksis Kiven kuvaamina.” *Uusi Suomi*, 31.12.1922, 10. 1922b.
- Saarimaa, E. A. ”Aleksis Kivi kotiseutunsa runoilijana.” *Nuori voima* (1924), 547–549.
- Saarimaa, E. A. *Selityksiä Aleksis Kiven teoksiin*. Helsinki: SKS, 1964.
- Saelan, Th. *Itsemurhat Suomessa 1841–1860. Tilastotieteellinen ja oikeuslääketieteellinen tutkielma*. Suomentanut Ulla Holmström. Tampere: J. F. Olán, Psychiatria Fennican julkaisusarja 50, 1983.
- Siljo Juhani. *Runot. Runoja Maan puoleen. Selvään veteen*. Helsinki: SKS, 1999.
- Stack, Steven. ”Emile Durkheim and Altruistic Suicide.” *Archives of Suicide Research* 8 (2004): 9–22.
- Tarkiainen, V. *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Tarkistettu painos. Porvoo: WSOY, 1923.
- Tarkiainen, V. ”Aleksis Kiven suhde suomalaisuuteen. Puhe Suom. Kirj. Seuran Kivijuhlissa 9.X.1934.” *Uusi Suomi*, 10.10.1934, 9–11.
- Tarkiainen, V. ”Aleksis Kivi ja rosavoromantiikka sekä joitakin persoonallisia piirteitä ”Canziossa”.” Teoksessa *Juhlakirja J. V. Lehtosen täyttiessä 60 vuotta 8.XII.1943*, toimittaneet Rafael Koskimies, Aarne Anttila, ja Sulo Haltsonen, 247–279. Helsinki: SKS, KTSV VII, 1943.
- Tunkelo, E. A. ”Kalevalan sanat Uvanto ja Uvantolainen.” *Viritäjä. Uusi jakso. Kotikielen seuran aikakauslehti* 18 (1914): 187–195.
- Viljanen, Lauri. ”Unennäöstä runoon. Eräs näkymä Aleksis Kiven lyriikkaan.” *Parnasso* 3 (1953): 200–209.